

Wpł. N. 06. 2021
RADA MIEJSKA TRZEMESZNA
ul. Gen. Henryka Dąbrowskiego 2
62-240 Trzemeszno
tel. 81 414 51-06

Prośbę o opinię Komisji P9
na sekcji w sprawie 17.06.2021
14.06.2021

projekt

UCHWAŁA Nr ...
Rady Miejskiej Trzemeszna
z dnia ...

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
Gminy Trzemeszno na lata 2021 – 2024

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 oraz art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz.U. z 2020 r. poz. 713, ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2021 r, poz. 710) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu, Rada Miejska Trzemeszna, uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Trzemeszno na lata 2021 – 2024” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Trzemeszna.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Justyna Gałęcka
adwokat

Uzasadnienie

Zgodnie z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2021 r, poz. 710) na wójta, burmistrza lub prezydenta miasta nałożony został obowiązek opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami. Program ten opracowywany jest na okres czterech lat. Zatwierdzenie wskazanego programu następuje w myśl art. 87 ust. 3 cytowanej ustawy przez radę gminy.

Załączony do niniejszej uchwały „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Trzemeszno na lata 2021 – 2024” ma na celu wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego gminy. Zadaniem programu jest również zahamowanie procesu degradacji obiektów zabytkowych i doprowadzenie do poprawy stanu zachowania zabytków, a także do podejmowania działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

Zgodnie z art. 21 przedmiotowej ustawy podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Trzemeszno po osiągnięciu porozumienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Poznaniu została zaktualizowana i przyjęta zarządzeniem Burmistrza Trzemeszno nr 407.2021 z dnia 22 marca 2021 r. Na jej podstawie przygotowano przedmiotowy „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Trzemeszno na lata 2021 – 2024”, który również został pozytywnie zaopiniowany przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Podjęcie uchwały, zatem jest zasadne i celowe.

BURMISTRZ

Krzysztof Dereziński (2)

Projekt przygotowała:
Izabela Kowalczyk
podinsp. ds. geodezji i gospodarki przestrzennej

WOJEWÓDZKI URZĄD OCHRONY ZABYTKÓW
w Poznaniu
WIELKOPOLSKI
WOJEWÓDZKI KONSERWATOR ZABYTKÓW

61-834 Poznań
ul. Gołębia 2
tel. 618528003
618528004
fax. 618528002
<http://wosoz.ibip.pl>
e-mail: wuoz@poznan.wuoz.gov.pl

Poznań, dnia 22.04.2021

WWKZ. 5120. 3144.2.2021

Burmistrz
Gminy Trzemeszno
Ul.gen. H.Dąbrowskiego 2
62-240 Trzemeszno

Dot. RI. 411.1.2020

Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając na podstawie art. 87 ust. 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U z 2021r., poz. 710) opiniuje pozytywnie przedstawiony projekt „ Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Trzemeszno na lata 2021-2024”.

Załączniki:
Gminny Program Opieki Nad Zabytkami
Gminy Trzemeszno na lata 2021-2024

Wielkopolski Wojewódzki
Konserwator Zabytków

mgr Jolanta Gorczyńska

JG a/a
AS a/a

GMINA TRZEMESZNO 2021

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gmina Trzemeszno 2021-2024

Wojewódzki Urząd
Ochrony Zabytków w Poznaniu
Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
Uzgodniono ze stanowiska konserwatorskiego.
Załącznik do pisma/decyzji/postanowienia/pozwolenia
z dnia 22.04.2021 Nr WUR.5120.2444.1.2021

Załącznik nr 1 do uchwały

nr .....

Rady Miejskiej Trzemeszna

z dnia .....

Wielkopolski Wojewódzki
Konserwator Zabytków

Jolanta Goszczyńska
mgr Jolanta Goszczyńska

Spis treści

Spis treści.....	2
Wstęp.....	3
1. Słowniczek pojęć.....	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	6
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	13
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	18
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	18
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa krajobrazu kulturowego Gminy Trzemeszno.....	27
5.2.1. Położenie i zarys historii Gminy Trzemeszno.....	27
5.2.2. Zabytki nieruchome i zasoby dziedzictwa kulturowego gminy.....	28
5.2.3. Zabytki nieruchome o dużym znaczeniu, w tym zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	32
5.2.4. Zabytki ruchome.....	40
5.2.5. Zabytki archeologiczne.....	41
6. Założenia programowe.....	49
8. Instrumentarium realizacji opieki nad zabytkami.....	60
8.1. Instrumenty prawne.....	60
8.2. Instrumenty finansowe.....	61
8.3. Instrumenty społeczne.....	61
9. Zasady oceny realizacji programu.....	61
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami i realizacja.....	62
11. Główne opracowania wykorzystane do przygotowania programu.....	65
12. Spis tabel.....	66

Wstęp

Obowiązek wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami określa ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dn. 23 lipca 2003 r.¹ Program sporządzany jest na okres 4 lat, z założeniem ewaluacji jego wykonania co 2 lata. **Program opieki nad zabytkami Gminy Trzemeszno** jest dokumentem planistycznym gminy, służącym podejmowaniu, inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu działań z zakresu ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także promocji dziedzictwa kulturowego przez samorząd gminny. Przeanalizowane zostały dokumenty strategiczne dotyczące zarówno województwa wielkopolskiego, jak i Gminy Trzemeszno w zakresie ochrony zabytków. Analiza zasobów kulturowych gminy pozwala wyznaczyć kierunki działań w obszarach zachowania dziedzictwa kulturowego. Po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków danego województwa, program przyjmowany jest przez Radę Gminy. Jego aktualizacja po 4 latach powinna wziąć pod uwagę dotychczasową realizację programu, zmieniające się warunki kulturowe, społeczne, gospodarcze i finansowe gminy oraz nowe uwarunkowania prawne.

W okresie obowiązywania programu prowadzony będzie monitoring, dzięki któremu możliwym stanie się uwzględnienie nowych uwarunkowań prawnych, społecznych i gospodarczych, co pozwoli na sprecyzowanie lub modyfikację przyjętych kierunków działania oraz priorytetów.

Wskazane w obecnym dokumencie działania są zgodne z wojewódzkimi i gminnymi dokumentami planistycznymi, a planowane zadania oraz zaproponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z dziedziny ochrony zabytków w Polsce.

---

¹ t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.

1. Słowniczek pojęć

Ustawa o ochronie zabytków w art. 3² podaje następujące wyjaśnienie pojęć z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) **zabytek** – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) **zabytek nieruchomy** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) **zabytek ruchomy** – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) **zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów, albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) **prace konserwatorskie** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) **prace restauratorskie** – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) **roboty budowlane** – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) **badania konserwatorskie** – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

---

² Tamże, s. 3 i następne.

- 10) **badania architektoniczne** – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) **badania archeologiczne** – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) **historyczny zespół budowlany** – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) **krajobraz kulturowy** – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) **otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków według art. 4³ polega na działaniach, których celem jest:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 87. ust. 2 przywołanej ustawy ustala dla wszystkich programów, w tym programów, gminnych następujące ogólne cele ochrony nad zabytkami:

---

³ Tamże, s. 3.

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, które eliminują sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania jest art. 87 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.⁴, w której między innymi czytamy:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
3. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
4. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

---

⁴Tamże, s. 3.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Prawne regulacje dotyczące ochrony zabytków w Polsce odnajdujemy w następujących ustawach:

- 1) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej – ochrona zabytków jest obowiązkiem państwa i każdego obywatela;⁵
- 2) głównym akcie prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce – Ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁶, w tym szczególnie w następujących jej artykułach:

Art. 6.⁷

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome, będące w szczególności:
  - a) krajobrazami kulturowymi,
  - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - c) dziełami architektury i budownictwa,
  - d) dziełami budownictwa obronnego,
  - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - f) cmentarzami,
  - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
- 2) zabytki ruchome, będące w szczególności:
  - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - b) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - c) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

⁵Konstytucja RP, art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86

⁶Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.)

⁷Tamże.

- d) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539 z późn. zm.),
- e) instrumentami muzycznymi,
- f) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- g) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3) zabytki archeologiczne, będące w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

Art. 20.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 21.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.

- 1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
- 2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
- 3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego nie wpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) **zabytki nieruchome wpisane do rejestru;**
- 2) **inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;**
- 3) **inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta)**

w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 81.

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Przepisy dotyczące ochrony nad zabytkami na poziomie krajowym znajdujemy także w następujących dokumentach szczegółowych:

- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 293, z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1333, z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2020 r. poz. 1219, z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 55, z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1990, z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194, z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1057, z późn. zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami z 2019 r.**

Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P. poz. 808 z dnia 11.09.2019r.)

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022, zwany dalej „Programem 2019–2022”, ma na celu realizację przepisu art. 84 w związku z art. 86 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067, z późn. zm.), zwanej dalej „ustawą”. Program 2019–2022 jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Biorąc pod uwagę wnioski płynące z realizacji i ewaluacji Programu 2014–2017, a także zmianę systemu ochrony zabytków wprowadzoną ustawą z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw, został sformułowany cel główny Programu 2019–2022:

„Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”.

Cel główny programu realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, a te z kolei podzielone będą na kierunki działania:

Cel główny Programu 2019–2022		
Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami		
Cel szczegółowy 1	Cel szczegółowy 2	Cel szczegółowy 3
<i>Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego</i>	<i>Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami</i>	<i>Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego</i>
Kierunki działania	Kierunki działania	Kierunki działania
1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. 2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.	1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami. 2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.	1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości. 2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

1. Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
2. Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
3. Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
4. Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

1. Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
2. Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
3. Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
4. Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

1. Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

1. Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

1. Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.

2. Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

1. Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Struktura zarządzania Programem 2019–2022.

Koordinator i zespół zarządzający Programem 2019–2022:

Koordinatorem Programu 2019–2022 jest Dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa, który kieruje Zespołem zarządzającym, liczącym co najmniej dwie osoby.

Ciała doradcze wspomagające zarządzanie i koordynację Programu 2019–2022:

Rada Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Podmioty odpowiedzialne za realizację Programu 2019–2022:

1. Narodowy Instytut Dziedzictwa.
2. Wojewódzcy konserwatorzy zabytków z obsługującymi ich urzędami.
3. Dyrektorzy urzędów morskich z obsługującymi ich urzędami.
4. Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku.
5. Inne podmioty, angażowane w miarę potrzeby do wykonania konkretnych zadań niezbędnych do realizacji Programu 2019–2022, pod warunkiem że koszty ich zaangażowania nie spowodują przekroczenia ustalonego budżetu Programu.

- **Narodowa Strategia Kultury na lata 2007-2013** wraz z jej **Uzupełnieniem na lata 2004-2020**. Określono następujące cele Strategii Kultury:

Cel strategiczny/nadrzędny: Zrównoważenie rozwoju kultury w regionach.

Cele częściowe/uzupełniające:

1. Wzrost efektywności zarządzania sferą kultury.
2. Zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju i dostępie do kultury.

3. Wzrost udziału kultury w PKB.
4. Zachowanie dziedzictwa kulturowego.
5. Modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury.
6. Wzrost uczestnictwa w kulturze.
7. Rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych.
8. Efektywna promocja twórczości.
9. Promocja polskiej kultury za granicą.
10. Ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem.
11. Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury.
12. Rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Dokumenty na poziomie krajowym dotyczące opieki i ochrony nad zabytkami w sposób ogólny wyznaczają kierunki działań programu gminnego.

Dokumenty strategiczne na poziomie hierarchicznie niższym (terytorialnym) nawiązują do wskazań na poziomie regionu. Również program opieki nad zabytkami dla Gminy Trzemeszno został sporządzony w nawiązaniu do głównych założeń tych dokumentów.

4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W procesie zarządzania rozwojem regionalnym Gmina Trzemeszno kieruje się wytycznymi zawartymi w wojewódzkich dokumentach strategicznych i programowych na poziomie województwa, które obejmują całokształt zjawisk i czynników istotnych dla rozwoju województwa. Do najważniejszych dokumentów na poziomie województwa należą:

- **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego** (Uchwała nr V/70/19 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 marca 2019 r.)

Plan nie wskazuje imiennie zabytków z terenu Gminy Trzemeszno. W obowiązującym

planie zaproponowano utworzenie na terenie województwa wielkopolskiego kilkadziesiąt parków kulturowych, między innymi park kulturowy w Trzemesznie.

Do zadań polityki przestrzennej PZP województwa w dziedzinie ochrony zabytków należy między innymi:

- a) Ochrona różnorodności dziedzictwa kulturowego wykształconego w wyniku wielu procesów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.
- b) Ochrona zachowanych zespołów obiektów zabytkowych o wyrazistej tożsamości – nawet jeśli poszczególne obiekty nie posiadają wybitnej wartości historycznej lub artystycznej.
- c) Wprowadzanie funkcji umożliwiających efektywne i racjonalne gospodarowanie obiektem zabytkowym.
- d) Unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np.: dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo.
- e) Stwarzanie przestrzennych warunków dla kontynuacji funkcji tożsamy dla tradycji miejsca, których podtrzymywanie jest racjonalne np.: targowe w śródmieściach miast średniowiecznych, rybołówstwo na wybrzeżu i rybactwo na Zalewie Wiślanym
- f) Eksponowanie w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych i udostępnianie miejsc o wysokich walorach kulturowych, w szczególności zabytków rangi światowej, europejskiej i krajowej oraz wybitnych dóbr kultury współczesnej.
- g) Komponowanie nowych struktur z uwzględnieniem historycznej zabudowy – uzupełnianie istniejących struktur o nowe elementy tworzące harmonijną całość.

W związku z tym, w gminnych dokumentach planistycznych należy:

- zidentyfikować istniejące i potencjalne konflikty funkcjonalno-przestrzenne związane z ochroną walorów kulturowych,
- zidentyfikować elementy charakterystyczne krajobrazu kulturowego oraz określić zasady ich ochrony,

- określić elementy charakterystyczne w przypadku dóbr kultury współczesnej, które winny zostać zachowane.

- **Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku**

(Uchwała nr XVI/287/20 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 stycznia 2020 roku)

Jednym z założeń Strategii jest poprawa zarządzania przestrzenią, a także optymalne wykorzystanie zasobów regionalnych (przyrodniczych, krajobrazowych, kulturowych i gospodarczych) dla zapewnienia rozwoju regionu i wysokiej jakości życia mieszkańców. W Strategii wskazano cele strategiczne uszczegółowione poprzez cele operacyjne.

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa, wśród nich zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego, przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń. Ustalenia zawarte we wskazanym dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa.

Celem głównym Strategii jest poprawa jakości przestrzeni województwa, systemu edukacji, rynku pracy, gospodarki oraz sfery społecznej skutkująca wzrostem poziomu życia mieszkańców. Cel ten ma być realizowany przy pomocy celów strategicznych i operacyjnych. Na uwagę zasługuje cel strategiczny nr 2: rozwój społeczny wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu, a także pakiety działań, min: działania w postaci zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze, wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb należy wymienić m.in.:

- **Rozwój wielkopolskich instytucji kultury**

Celem działań w ramach projektu będzie wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie. Przewiduje się szereg inicjatyw związanych z rozwojem m.in. wielkopolskich muzeów, teatrów czy bibliotek, w tym również zapewnienie nowej bazy lokalowej dla Filharmonii Poznańskiej.

- **Rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego**

Celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału

turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

- **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami 2017-2020**

(Uchwała nr XXXVIII/901/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 listopada 2017 r.)

Program wojewódzki nie wymienia imiennie zabytków z terenu gminy Trzemeszno, poza informacją o istnieniu browaru w Trzemesznie. Dokument zawiera ogólną charakterystykę zabytków z terenu województwa wielkopolskiego i cele, które wskazuje jako priorytetowe do realizacji przez organy decyzyjne na poziomie województwa. Dokonano podziału na 7 celów działań w okresie obowiązywania programu. Poszczególne cele podzielone są na zadania. Program opieki nad zabytkami gminy Trzemeszno nawiązuje w wielu aspektach do tych założeń.

Pozostałe dokumenty strategiczne na poziomie województwa nawiązują pośrednio do zagadnień ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Dotyczy to szczególnie działań związanych z programowym rozwojem turystyki w oparciu o występowanie w regionie obiektów zabytkowych i przyrodniczych.

- **Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2018 – 2021**

(Uchwała nr LIX/366/2018 Rady Powiatu Gnieźnieńskiego z dnia 27 września 2018 r.)

Powiatowy Program Opieki nad zabytkami jest dokumentem o charakterze strategicznym, określającym zasadnicze kierunki działań mających na celu zachowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego, a także w miarę możliwości, poprawę jego stanu.

Przedmiotem Powiatowego Programu opieki nad zabytkami Powiatu Gnieźnieńskiego jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu gnieźnieńskiego. Celem niniejszego opracowania jest wyznaczenie głównych kierunków i zdefiniowanie zadań podejmowanych na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Program obejmuje obszar administracyjny powiatu, ze szczególnym uwzględnieniem miejsc lokalizacji zabytków, krajobrazu kulturowego oraz pozostałych elementów zasobu kulturowego.

W programie tym przedstawiono Miasto Trzemeszno jako miejscowość wzmiankowaną na latach 1146 r., a następnie w 1147 r. Dalej wspomniano: „istniała już jednak przed lokacją klasztoru Kanoników Regularnych, która nastąpiła pomiędzy 1124 i 1138 rokiem. Ukształtowanie się ośrodka miejskiego nastąpiło najprawdopodobniej w XIV stuleciu. W skład miasta

lokacyjnego weszły pierwotny rynek - obecne place Kilińskiego i św. Wojciecha, a także odchodzące od rynku południowe odcinki ulic Kościuszki i Toruńskiej, północny odcinek ulicy św. Jana oraz ulica Wodna wraz z ulicami zatylnymi Ogrodowej, Kopernika, św. Ducha, Górną i Dąbrowskiego,

a także dawne trakty drożne w kierunku Gniezna i Poznania - ob. ulica Mickiewicza, Strzelna i Torunia - ob. ulica Toruńska oraz Gnina i Gąsawy - ob. ulica Kościuszki. Elementy struktury urbanistycznej wykształcone w 2. połowie XVIII wieku to Nowe Miasto wraz z jego rynkiem - ob. plac Powstańców Wielkopolskich, a także Przedmieście Świętomichalskie - w rejonie ulic Wyszyńskiego, Orchowskiej i Mickiewicza oraz Skwarzymowo - na południe od ulicy Wiosny Ludów, jak również plac poprzedzający zespół kościoła klasztornego Kanoników Regularnych, ob. parafialnego rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP - ob. plac Kosmowskiego. Rozwój miasta, który miał miejsce w XIX oraz w 1 połowie XX wieku, objął obszary i związane z nimi ulice: Dworcową, Kochanowskiego, Kopernika, Orchowską, Przemysłową, 22 Stycznia, Szymańskiego, Śniadeckich, Wlekińskiego, Wiosny Ludów i Wyszyńskiego”

Do najważniejszych zabytków architektury z terenu miasta wyliczono:

1. kościół klasztorny Kanoników Regularnych, ob. parafialny rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP (XII-XVIII w.), wraz z dawnym pałacem opackim, ob. plebanią (1722-1761, przebudowa w latach 1843- 1862) przy placu Kosmowskiego,
2. zespół alumnatu z kaplicą tzw. Collegium Tremesnensis przy placu Kosmowskiego (1773- 1791),
3. zespół szpitala św. Łazarza przy ul. Mickiewicza (1787- 1791) - najstarszy zachowany na terenie powiatu budynek szpitalny to pochodzący z ostatniej ćwierci XVIII wieku budynek szpitala św. Łazarza w Trzemesznie, ul. Mickiewicza 30. Zespół szpitalny św. Łazarza został wzniesiony z fundacji opata M. Kosmowskiego w latach 1787-91 na terenie dawnego przedmieścia św. Michała. Służył jako szpital, sierociniec, alumnat dla młodzieży niezlacheckiej i dom starców. Składa się z trzech późnobarokowych budynków obejmujących z trzech stron frontowy dziedziniec, oddzielony od ulicy ażurowym ogrodzeniem,
4. budynek dawnego browaru klasztornego (4 ćw. XVIII w.), wraz z parkiem i lodownią (k. XIX w.) przy ul. Szymańskiego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

Program gminny uwzględnia ustalenia i wnioski zawarte w dokumentach strategicznych na poziomie gminy :

- **Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Trzemeszno**
(Uchwała Rady Miejskiej Trzemeszno nr VI/44/2015 z dnia 25 lutego 2015 roku)

Studium jest dokumentem, w którym zawarte są wytyczne polityki przestrzennej w mieście, nie stanowi jednak prawa miejscowego. Ma charakter dokumentu strategicznego i stanowi zbiór danych informacyjnych, w oparciu, o które są tworzone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Treść Studium zawiera:

- diagnozę aktualnego stanu zagospodarowania oraz uwarunkowań jego rozwoju,
- kierunki rozwoju przestrzennego, zasady polityki przestrzennej z uwzględnieniem występujących ograniczeń,
- podstawę do koordynacji planów miejscowych,
- określenie zadań lokalnych i ponadlokalnych.

W części dotyczącej dziedzictwa kulturowego odnajdujemy krótki opis historyczny gminy i diagnozę stanu zachowania zabytków. Pierwsze zlokalizowane osady z terenu Trzemeszna sięgają neolitu, a jeden z najstarszych na ziemiach polskich klasztorów benedyktynów-X wieku. Wśród najważniejszych obiektów zabytkowych wymieniono: zespół poklasztorny, kościół parafialny, zespół poszpitalny, alumnat oraz domy mieszkalne z przełomu XIX/XX wieku. Stan techniczny zabytków jest mocno zróżnicowany, zależny w dużym stopniu od:

- funkcji i roli, jaką pełnią obecnie,
- stanu prawnego i własności.

Część obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymaga podjęcia prac rewaloryzacyjnych, zależnych od:

- środków finansowych,
- przygotowania dokumentacji konserwatorskiej,
- wyborów priorytetowych obiektów do prac konserwatorskich.

Dla obiektów zabytkowych określono zasady postępowania:

- obowiązuje zakaz wyburzania, rozbudowy, nadbudowy, zmiany formy dachu oraz zmiany formy elewacji,
- prace remontowe przy zabytku wymagają jednoczesnego przeprowadzenia zabiegów konserwatorskich i rewaloryzacyjnych,
- prace budowlane, konserwatorskie, restauratorskie mogą być prowadzone jedynie w oparciu o wytyczne konserwatorskie, zgodnie z zatwierdzoną przez Konserwatora Zabytków dokumentacją,
- obiektom wpisanym do rejestru zabytków należy zapewnić właściwą ekspozycję, obowiązuje zakaz lokalizacji w ich otoczeniu obiektów wielkogabarytowych, stanowiących nieodpowiednią dominantę w otaczającym krajobrazie,
- wszelkie prace przy zabytkach wpisanych do rejestru wymagają uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W obecnym stanie prawnym konsekwencją wpisu zabytku do rejestru zabytków lub formalne ujęcie go w gminnej ewidencji zabytków jest określenie obostrzeń dotyczących procesu inwestycyjnego w obrębie zabytkowej nieruchomości. Na prowadzenie wszelkich prac przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków należy uzyskać pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (WWKZ).

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach stref ochrony stanowisk archeologicznych ustalono obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu. Na prowadzenie badań archeologicznych Inwestor winien uzyskać pozwolenie WWKZ przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

Dla obszarów określonych jako parki/pozostałości parków podworskich lub parki wiejskie, ustalono strefę „B” ochrony konserwatorskiej. Stan zachowania parków jest w większości zły, dodatkowo

dawne założenia parkowe są trudne do odtworzenia. Dotyczy to między innymi parków zlokalizowanych we wsiach: Brzozówiec, Kamieniec, Kruchowo, Lubiń, Ostrowite, Płaczkowo, Szydłowo, Święte, Smolary.

Układ przestrzenny miasta Trzemeszna określony został przez zmienne uwarunkowania historyczne sięgające X wieku. Dziedzictwem tej historii jest wiele zabytków na terenie gminy, których wartość historyczna jak i stan techniczny są różne. Kierunki zagospodarowania terenu gminy ustalone w Studium są przestrzennym przełożeniem strategii i polityki władz samorządowych.

W nawiązaniu do powyższego, na terenie gminy określono strefy ochrony konserwatorskiej z podziałem na:

STREFA „A” - pełna ochrona konserwatorska, obejmuje tereny i zabytki o szczególnej wartości, z obowiązkiem ich zachowania (obiekty wpisane do rejestru zabytków).

STREFA „B” - ochrona konserwatorska, obejmuje obszar podlegający rygorom w zakresie utrzymania zasadniczych elementów istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru w skali nowej zabudowy (układy urbanistyczne wsi).

STREFA „C” - strefa ochrony ekspozycji, obejmuje obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołu zabytkowego.

STREFA „W” - strefa ochrony archeologicznej, obejmująca tereny występowania udokumentowanych lub potencjalnych stanowisk archeologicznych (rozsiane na obszarze całej gminy).

STREFA OCHRONY GRODZISKA - obejmująca teren dawnego grodu (położony nad Jez. Popielewskim, w sąsiedztwie wsi Lubiń).

Wszelkie działania projektowe i wykonawcze, prowadzone w obrębie w/w strefy, winny być uzgodnione WKZ.

Warunki ochrony konserwatorskiej określają przedmiot ochrony, zakres ochrony oraz sposób użytkowania zabytków.

Warunki ochrony konserwatorskiej obowiązują:

- a) organy administracji rządowej,
- b) organy administracji samorządowej,
- c) służby komunalne,
- d) państwowe i samorządowe jednostki organizacyjne,
- e) osoby prawne,
- f) osoby fizyczne.

Główne cele ochrony zasobów kulturowych gminy Trzemeszno, ujęte w Studium, obejmują:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy Trzemeszno,
- zachowanie i ekspozycja zasobów krajobrazu kulturowego oraz jego struktury,
- zachowanie i formowanie wysokiej jakości środowiska antropogenicznego oraz zapewnienie jego trwałego i zrównoważonego użytkowania.

Warunki konserwatorskie winny być przestrzegane szczególnie przy:

- określaniu prawa miejscowego i przepisów gminnych,
- opracowywaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu,
- wydawaniu decyzji dot. gospodarki terenami i podziałów własnościowych,
- wydawaniu decyzji dot. sposobu użytkowania i eksploatacji obiektów (budynków i obszarów) objętych ochroną konserwatorską.

• **Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych z 2005 r.**

Zgodnie z §1. ust. 1 Rozporządzenia w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, ochrona zabytków polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

W myśl realizacji przepisów ww. rozporządzenia wykonano Plan Ochrony Zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych w 2005 r. dla terenów Gminy Trzemeszno. Plan ten zawiera krótki opis historii Gminy Trzemeszno, ale przede wszystkim:

- charakterystykę zasobów i rozmieszczenia zabytków oraz stopnia ich spodziewanego zagrożenia,
- wykaz jednostek organizacyjnych, którym podlegają zabytki na terenie gminy, ich rozmieszczenie, kierownicy oraz aktualne przeznaczenie,
- wykaz jednostek organizacyjnych chroniących zabytki ruchome na miejscu oraz jednostek, które przewidują rozśrodkowanie lub ewakuację zabytków ruchomych,
- określono sposób współdziałania, powiadamiania a także łączności,
- zestawiono prace dokumentacyjne i konserwatorsko-zabezpieczające w razie wystąpienia strat i szkód w zabytkach.

Przewiduje się aktualizację tego programu w celu usprawnienia działań i dostosowania do obowiązujących przepisów w razie pojawienia się sytuacji kryzysowej lub konfliktu zbrojnego.

- **Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Trzemeszno do 2023 r.**
(Uchwała Rady Miejskiej Trzemeszna nr LII/481/2017 r. z dnia 27.09.2017 r.)

Jest to najważniejszy dokument strategiczny gminy, w którym dokonano analizy stanu możliwości rozwoju obszarów określonych jako problemowe/niedoinwestowane. Wytypowano określone projekty, których realizacja, rozłożona w czasie, ma doprowadzić do lepszego wykorzystania potencjału miejsca i przywrócenia stanu równowagi (rozumianej jako stan przeciwny do zdiagnozowanego).

Obszar rewitalizacji w Trzemesznie obejmuje tereny centralnej i południowej części miasta. Centralny fragment miasta znajduje się w obrębie historycznego układu urbanistycznego miasta. Zabudowa północnej i centralnej części obszaru rewitalizacji składa się przede wszystkim z zabudowy mieszkaniowej (XIX/XX w.) i budynków użyteczności publicznej. Jednym z takich obiektów jest budynek przy ul. Mickiewicza 33 z XX w., pierwotnie pełniący funkcję sądu grodzkiego, później mieszczący Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych im. Hipolita Cegielskiego. Na obszarze rewitalizacji znajdują się również cenne obiekty dziedzictwa kulturowego, objęte ochroną w ramach rejestru. Należą do nich:

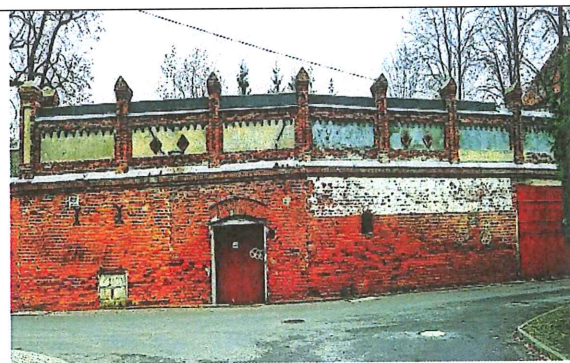
- Bazylika Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Św. Michała Archaniola - kościół klasztorny kanoników regularnych z XII w., rozbudowany w XVII w., zniszczony w czasie II wojny światowej i odbudowany po zakończeniu działań wojennych;
- kaplica p.w. Św. Łazarza z XVIII w. z budynkiem poszpitalnym przy ul. Mickiewicza;
- Alumnat, wybudowany w latach 1773-1775; mieszczący się przy Pl. Kosmowskiego 3;
- wodociągowa wieża ciśnień z otaczającym drzewostanem przy ul. Orchowskiej 18;
- browar z XVIII w., rozbudowany w XIX w., znajdujący się przy ul. Szymańskiego, w skład którego wchodzi takie obiekty jak:
- budynek produkcyjno-mieszkalny, park i lodownia ziemna.

Niektóre z tych obiektów wyróżniają się wybitnymi walorami historycznymi, które w przypadku zespołu obiektów XVIII-wiecznego browaru oraz Alumnatu ulegają zatraceniu. Negatywne zjawiska na obszarze rewitalizacji przejawiają się również w stanie technicznym budynków mieszkalnych. W przypadku niektórych obiektów zidentyfikowano znaczne ubytki w wierzchniej warstwie elewacji i zły stan stolarki okiennej i drzwiowej.

Browar (część - dom) – stan 08/2018

lodownia – stan 08/2018

alumnat – stan 05/2018

Stwierdzono ponadto występowanie obiektów dysfunkcyjnych, wymagających podjęcia działań adaptacyjnych. Znajdują się one przede wszystkim w historycznej części miasta. Dalej czytamy między innymi:

„Trzemeszno jest gminą, której rozkwit przypisać należy klasztorowi kanoników regularnych. Jeden z nich - Michał Kosmowski, działacz społeczny (...) oraz animator działań gospodarczych. Z jego inicjatywy utworzona została Akademia Trzemeszeńska - placówka edukacyjna, kształcąca ubogą młodzież, która w późniejszym czasie stała się jednym z pierwszych gimnazjów w Wielkopolsce. Z inicjatywy opata Kosmowskiego utworzony został również browar klasztorny. Rewitalizacja ma na celu przede wszystkim przeciwdziałanie i zapobieganie występowaniu negatywnych zjawisk społecznych, zachowanie dziedzictwa materialnego oraz kontynuowanie dzieła społecznego, które zapoczątkowano w latach świetności klasztoru,⁸.

⁸ Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Trzemeszno

Tabela nr 1 Wykaz wszystkich projektów realizowanych w ramach programu rewitalizacji

Symbol	Nazwa projektu	Podmiot odpowiedzialny za realizację	Okres realizacji	Szacunkowa wartość [zł]	Możliwe źródło finansowania	Prawdopodobny udział środków z poszczególnych źródeł
PP1	Akademia Integracji Społecznej	Gmina Trzemeszno	2018-2023	8 000 000 Etap I: 7 000 000 Etap II: 1 000 000	EFRR, EFS (RPO), budżet gminy	Etap 1 łącznie: EFRR: do 85% -5 950 000 zł Budżet gminy: min. 15% -1 050 000 zł Etap II łącznie: EFS: do 68% -680 000 zł Budżet gminy od 32% -320 000 zł
PP2	Rewitalizacja Starego Browaru Klasztornego w Trzemesznie	Browar Fortuna -podmiot prywatny	2018-2022	14 000 000	JESSICA-II (RPO), środki prywatne	JESSICA-II: do 85% -do 11 900 000 zł Środki prywatne: min. 15% - 2 100 000 zł
Wartość projektów podstawowych:				22 000 000 zł		
PK1	Utworzenie Centrum Kultury w Trzemesznie	Gmina Trzemeszno	2017-2018	3 500 000	EFRR (RPO), budżet gminy	EFRR: do 85% - do 2 950 000 zł Budżet gminy: min. 15% -min. 525 000 zł
PK2	Przebudowa części targowej Placu Św. Wojciecha w Trzemesznie	Gmina Trzemeszno	2018	388 520	EFRRROW, budżet gminy	EFRRROW: do 63,63% -do 247 215 zł Budżet gminy: min. 36,37% -min. 141 304 zł
PK3	Modernizacja Placu Św. Wojciecha w Trzemesznie	Gmina Trzemeszno	2018-2019	500 000	Budżet gminy; PPP	Na etapie programu rewitalizacji nie określono

PK4	Rekultywacja Jeziora Kościelnego wraz z zagospodarowaniem terenu przyległego	Gmina Trzemeszno	2020-2023	8 000 000	Budżet gminy; PPP	Na etapie programu rewitalizacji nie określono.
PK5	Zagospodarowanie „Parku Baba” w Trzemesznie	Gmina Trzemeszno	2017-2023	Etap I: 420 000 ZŁ Etap II: 300 000 ZŁ Etap III: 300 000	Etap I: EFRROW, budżet gminy; Etap II: budżet gminy, kredyt Etap III: budżet gminy, PPP	Etap I: EFRROW: 63,63% -267 246 zł Budżet gminy: 36,37% -152 754 zł Etapy II i III: Na etapie programu rewitalizacji nie określono.
PK6	Przebudowa ulic w Trzemesznie	Gmina Trzemeszno	2018-2023	20 000 000	Budżet gminy; programy krajowe; PPP	Na etapie programu rewitalizacji nie określono.
PK7	Zwiększenie atrakcyjności i dostępności kulturowej cennego zabytku narodowego - Bazyliki Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie	Parafia pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Trzemesznie	2019	2 936 368	EFRR (RPO), środki parafii	EFRR: 85% -2 495 913,10 zł Środki parafii: 15% -440 455 zł
Wartość projektów pozostałych				37 963 812 zł		
WARTOŚĆ OGÓLEM				59 963 812 zł		

Projekty realizują następujące cele i kierunki działań programu rewitalizacji:

Cel strategiczny 1. Empatia i wrażliwość społeczna podstawa rozwoju lokalnego

Cel operacyjny 1.1. Włączenie społeczne grup marginalizowanych

- tworzenie placówek wsparcia dziennego i mieszkań wspomaganych,
- dostosowanie budynków użyteczności publicznej do potrzeb osób niepełnosprawnych,
- tworzenie podmiotów ekonomii społecznej.

Cel operacyjny 1.2. Społeczeństwo obywatelskie

Cel strategiczny 2. Przestrzeń przystosowana do potrzeb współczesnego społeczeństwa

Cel operacyjny 2.1. Funkcjonalne obiekty zabytkowe

- renowacja obiektów zabytkowych,
- adaptacja obiektów zabytkowych do pełnienia funkcji społecznych i gospodarczych.

Cel operacyjny 2.2. Kultywowanie tradycji lokalnej

- modernizacja placów miejskich i przebudowa dróg,
- tworzenie terenów zieleni urządzonej i rewaloryzacja terenów zieleni,
- działania wpierające i zachęcające do remontów zdegradowanych budynków mieszkalnych.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa krajobrazu kulturowego Gminy Trzemeszno

5.2.1. Położenie i zarys historii Gminy Trzemeszno

Gmina Trzemeszno, usytuowana we wschodniej części województwa wielkopolskiego, w północno-wschodniej części powiatu gnieźnieńskiego, na obszarze 175 km². W gminie mieszka około 14 000 tys. mieszkańców. Krajobraz gminy ukształtowany został przez poznańską fazę zlodowacenia wiślańskiego (tzw. vistulianu). Charakterystycznym elementem tego krajobrazu jest pasmo wzgórz ciągnących się równoleżnikowo od Gniezna do Trzemeszna, a następnie skręcających na południowy wschód w stronę Konina. Najwyższym wyniesieniem wśród tych wzgórz jest Wał Wydartowski (167 m n. p. m.). Drugim ważnym elementem krajobrazu są liczne jeziora rynnowe pochodzenia polodowcowego. Należą do nich: Jezioro Kamionek, Jezioro Kruchowskie, Jezioro Malicz, Jezioro Ostrowickie, Jezioro Popielewskie, Jezioro Szydłowskie, Jezioro Trzemeszeńskie i Jezioro Wielkie Łomno. Krajobraz uzupełnia Noteć przepływająca przez krótki odcinek wschodniej granicy gminy. Jednostki osadnicze gminy (osady typu wiejskiego) rozmieszczone są równomiernie na jej terytorium, a jedyny ośrodek miejski – Trzemeszno zlokalizowany jest w środkowej części gminy. Miasto to położone jest przy drodze krajowej nr 15 Gniezno–Strzelno. Przez teren gminy przebiega także trakcja kolejowa pomiędzy Poznaniem i Toruniem - o znaczeniu krajowym.

Gmina Trzemeszno, poza miastem, liczy także 21 wsi sołeckich: Cytrynowo, Duszno, Gołąbki, Grabowo, Jastrzębowo, Kamieniec, Kruchowo, Kozłowo, Ławki, Lubiń, Miaty, Mijanowo, Miława, Niewolno, Ostrowite, Popielewo, Szydłowo, Trzemzał, Wydartowo, Wymysłowo i Zieleń.

Historycznie obecny obszar gminy w okresie VIII–X w. należał do terytorium plemiennego Polan, które odegrało kluczową rolę w procesie tworzenia państwa polskiego. W czasach piastowskich teren ten znajdował w granicach ziemi gnieźnieńsko-kaliskiej.

Historia miasta sięga czasów wczesnego średniowiecza i związana jest z lokacją klasztoru kanoników regularnych Św. Augustyna, który został ufundowany przez Bolesława Krzywoustego. W średniowieczu Trzemeszno pełniło ważną funkcję na mapie politycznej

i kulturalnej kraju, a prawa miejskie otrzymało w XIV wieku. Największy rozwój miasta nastąpił w XVIII wieku za sprawą opata klasztoru kanoników regularnych - Michała Kosmowskiego, który przyczynił się do powstania takich obiektów jak: Alumnat, Szpital Św. Łazarza, czy browar klasztorny. W 1768 roku utworzono województwo gnieźnieńskie, w granicach którego znalazło się Trzemeszno. Stan ten uległ zmianie w 1793 roku, kiedy to w wyniku drugiego rozbioru Polski omawiany obszar włączony został w granice państwa pruskiego. W 1807 roku terytorium to przyłączono do Księstwa Warszawskiego, zaś w 1815 roku – do Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości (1918 rok) obszar obecnej gminy przynależał do powiatu mogileńskiego, wchodzącego w skład województwa poznańskiego. W czasach okupacji niemieckiej w latach 1939–1945 teren ten włączony został do III Rzeszy jako część składowa Kraju Warty. W 1945 roku, w ramach nowoutworzonych struktur organizacji administracyjnej Polski, teren gminy znalazł się w granicach powiatu mogileńskiego, wchodzącego w skład województwa poznańskiego. Stan ten uległ zmianie w wyniku reformy administracyjnej przeprowadzonej w 1950 roku. Wówczas to obszar obecnej gminy włączono do województwa bydgoskiego, przy zachowaniu przynależności do powiatu mogileńskiego. W 1975 roku, kiedy zlikwidowane zostały powiaty, obszar gminy Trzemeszno nadal znajdował się w granicach województwa bydgoskiego. Kolejna zmiana nastąpiła w 1999 roku. Wówczas to gmina została włączona do powiatu gnieźnieńskiego i weszła w obręb województwa wielkopolskiego.

5.2.2. Zabytki nieruchome i zasoby dziedzictwa kulturowego gminy

Stan zachowania zabytków obiektów zabytkowych

Na terenie gminy znajduje się wiele zabytków. W bardzo dobrym stanie zachowania znajduje się około 10% obiektów. W mieście dominuje zabudowa mieszkaniowa z przełomu XIX/XX wieku i znajduje się przy głównych ulicach miasta (zabytki nieruchome GEZ – przyjęte zarządzeniem Burmistrza Trzemeszna nr 407.2021 z dnia 22.03.2021 prezentuje **załącznik nr 1**).

Na niektórych budynkach elewacja wymaga prac restauratorskich.

Na terenach wiejskich spotykamy założenia dworsko-parkowe, dworsko-folwarczne i kościoły, Stan obiektów ewidencyjnych można określić jako dobry i dostateczny.

Ewidencja GEZ w formie kart, dołączona do programu, obejmuje łącznie 417 obiektów nieruchomości, w tym 12 zespołów ujętych w rejestrze zabytków.

Najważniejszą miejscowością historyczną na terenie gminy jest Trzemeszno. Ukształtowanie się ośrodka miejskiego nastąpiło w XIV stuleciu. Z osadą przedlokacyjną powiązać należy tereny w granicach ulic Św. Jana i 1 Maja. W skład miasta lokacyjnego wszedł pierwotny rynek – ob. place Kilińskiego i Św. Wojciecha, a także odchodzące od rynku południowe odcinki ulic Kościuszki i Toruńskiej, północny odcinek ulicy Św. Jana oraz ulica Wodna wraz z ulicami za tylnymi Ogrodową, Żółwią, Kopernika, Św. Ducha, Górną i Dąbrowskiego, a także dawne trakty drożne w kierunku Gniezna i Poznania - ob. ulica Mickiewicza, Strzelna i Torunia - ob. ulica Toruńska oraz Żnina i Gąsawy - ob. ulica Kościuszki. Elementy struktury urbanistycznej wykształcone w 2 połowie XVIII wieku, to Nowe Miasto wraz z jego rynkiem - ob. plac Powstańców Wielkopolskich, a także Przedmieście Świętomichalskie - w rejonie ulic Wyszyńskiego, Orchowskiej i Mickiewicza oraz Skwarzymowo - na południe od ulicy Wiosny Ludów, jak również plac poprzedzający zespół kościoła klasztornego Kanoników Regularnych, ob. parafialnego rzymskokatolickiego pw. Wniebowzięcia NMP – ob. plac Kosmowskiego. Dalszy rozwój miasta w XIX oraz w 1 połowie XX wieku objął obszary i związane z nimi ulice Dworcową, Kochanowskiego, Kopernika, Orchowską, Przemysławą, 22 Stycznia, Szymańskiego, Śniadeckich, Wiosny Ludów i Wyszyńskiego.

Do najważniejszych zabytków architektury z terenu miasta zaliczyć należy kościół klasztorne Kanoników Regularnych, ob. parafialny rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP (XII–XVIII wiek) wraz z pałacykiem opackim, ob. plebanią (1722–1761, przebudowa w latach 1843–1862) przy placu Kosmowskiego, zespół alumnatu z kaplicą zw. *Collegium Tremesnensis* przy placu Kosmowskiego (1773–1791), zespół szpitala św. Łazarza przy ul. Mickiewicza (1787–1791), a także budynek dawnego browaru klasztornego (4 ćw. XVIII wieku) wraz z parkiem i lodownią (k. XIX wieku) przy ul. Szymańskiego. Ważnym ośrodkiem osadniczym na terenie gminy jest wieś Duszno założona w XIII wieku, a od XIV stulecia należąca do kapituły gnieźnieńskiej, identyfikowana obecnie przede wszystkim z neogotyckim kościołem parafialnym rzymskokatolickim p.w. Św. Doroty z ok. 1865 rok.

Wspomnieć należy także wieś Kamieniec, znaną od XII wieku jako należąca do Kanoników Regularnych w Trzemesznie. We wsi tej znajduje się drewniany kościół zrębowy, zbudowany w latach 1722–1724 oraz zespół folwarczny z 2 połowy XIX wieku.

Zabytek architektury sakralnej posiada wieś Szydłowo. Jest to barokowy kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Najświętszego Imienia Jezus, NMP i Św. z 1795 roku. Na terenie wsi zachowany jest również spichlerz, wybudowany w 1 połowie XIX stulecia, stanowiący pozostałości zespołu dworskiego. Z 2 połowy XIX wieku pochodzi kościół parafialny

rzymskokatolicki p.w. Wszystkich Świętych w Kruchowie. W Jastrzębowie znajduje się jedyny na tym terenie zbór, wystawiony w latach 1914–1920, o cechach stylowych modernistycznych, pełniący aktualnie funkcję kościoła parafialnego rzymskokatolickiego p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP.

Z zespołów dworskich zachowały się założenia w Brzozówcu (dwór i park z końca XIX wieku), Kruchowie (renesansowo-barokowy dwór z 1582 roku, przebudowany około 1766 roku i towarzyszący mu park, założony w początkach XX wieku oraz folwark z tego samego czasu), Lubiniu (dwór z parkiem z 1 połowy XIX wieku oraz folwark z 4 ćwierci XIX wieku), Ławkach (dwór/dom Hipolita Cegielskiego z 1 połowy XIX wieku), Miatach (dwór folwark z końca XIX stulecia i 1913 roku), Płaczkowie (dwór wraz z parkiem z 4 ćwierci XIX wieku), Szydłowie (relikty parku podworskiego z 1 połowy XIX wieku) i Szydłowku II (dwór wraz z parkiem i pozostałościami zabudowy folwarcznej z 4. ćwierci XIX stulecia). Wśród zespołów folwarcznych wyliczyć należy folwarki w Bieślinie (relikty rządcówki z 1 ćwierci XX wieku wraz ze szczątkowo zachowanymi pozostałościami podjazdu z 2 połowy XIX stulecia), wspomniany już folwark w Kamieńcu (zabudowa z końca XIX i początku XX w.), a także folwark w Trzemesznie (rządcówka wraz z pozostałościami zabudowy folwarcznej z końca XIX wieku). Pozostałe historyczne obszary oraz historyczna zabudowa tworzą dziedzictwo kulturowe obrazujące specyfikę regionu. Wskazać tu należy w szczególności zabudowę miejską (mieszkalną, użyteczności publicznej oraz obiekty techniki i budownictwa przemysłowego), a także wiejską zabudowę zagrodową – o charakterystycznych dla tego regionu rozwiązaniach architektonicznych, jak również cmentarze - rzymskokatolickie (Duszno, Kamieniec, Kruchowo, Trzemeszno) i ewangelickie (Grabowo, Jastrzębowo, Ławki, Niewolno, Ostrowite, Trzemeszno, Trzemżał, Wydartowo), a w przypadku Trzemeszna - także cmentarz żydowski.

Należy też wymienić interesujące w skali regionu kuźnie w Wydartowie (1856 rok) i Trzemżalu (koniec XIX wieku), budynki szkół wiejskich w Jastrzębowie (początek XX wieku), Kamieńcu (1908 rok), Kruchowie (1 ćwierć XX wieku), Lubiniu (20–30 lata XX wieku), Ławkach (20–30 lata XX wieku), Miławie (początek XX wieku), Niewolnie (1 ćwierć XX wieku), Trzemżalu (1 ćwierć XX wieku), Wydartowie (koniec XIX wieku), Wymysłowie (1903 rok) i Zieleniu (20–30 lata XX wieku), a nadto budynek poczty w Trzemżalu (początek XX wieku) oraz należące do grupy obiektów techniki i budownictwa przemysłowego budynki dróżników, jednolite pod względem stylowym, powstałe w początkach XX wieku w Cytrynowie, Lubiniu, Rudkach, Wydartowie i Wymysłowie. Wspomnieć tu należy także o młynach w Foluszu (1866 rok), Rudkach (1910 rok) i Zieleniu (1 ćwierć XX wieku). Krajobraz kulturowy

wzbogacają też kapliczki i figury przydrożne, powstałe najczęściej w I połowie XX wieku, a zachowane w Brzozówcu, Cytrynowie, Dusznie, Gołąbkach, Kruchowie, Lubiniu, Miatach, Miławie, Ochodzy, Pasiece, Popielewie, Świętem i Zieleniu.

Zabytki nieruchome najliczniej zlokalizowane są w Trzemesznie. Na terenie gminy zlokalizowane są 4 grodziska posiadające czytelną formę krajobrazową (Brzozówiec, Lubiń, Ostrowite i Popielewo). O walorach gminy decydują również obszary chronionego krajobrazu. Ochroną prawną w ramach systemu Natura 2000 objęty został specjalny obszar ochrony siedlisk - Pojezierze Gnieźnieńskie, zajmujący na terytorium gminy powierzchnię 947,87 ha (rejon miejscowości Rudki, Brzozówiec i Wymysłowo oraz Zieleń, Ostrowite i Bieślin).

Gmina Trzemeszno promuje rozwój turystyki, wykorzystując zasoby własnego dziedzictwa kulturowego.

5.2.3. Zabytki nieruchome o dużym znaczeniu, w tym zabytki objęte prawnymi formami ochrony.

W rejestrze zabytków nieruchomych WKZ Poznań znajduje się 12 obiektów (zespołów). Są to najważniejsze zabytki gminy Trzemeszno.

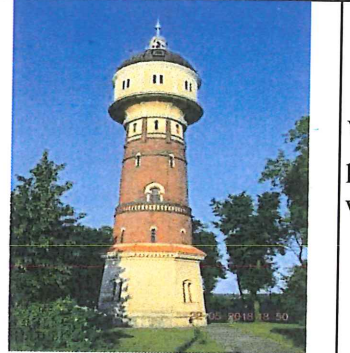

Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu (wpisane do rejestru zabytków) w tabeli poniżej.

Tabela nr 2 Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy

L.p.	Miejscowość/ R	Nazwa budynku	Zdjęcie	Uwagi
1)	Duszno 51/Wlkp/A z12.03.2001 r.	Zespół kościoła parafialnego rzymskokatolickiego p.w. Św. Doroty: a) Kościół, 1865 r. b) Brama-dzwonnica, 1865 r. c) Cmentarz przykościelny, 1865 r.		Wymaga podjęcia prac: drobne naprawy
2)	Kamieniec A/272/1 z 09.09.1991 r.	Kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Św. Jakub Starszego, 1722-1724 r.		Wymaga podjęcia pracy: drobne naprawy
3)	Kruchowo A/486/1-2 z 21.04.1997 r.	Zespół dworski; a) Dwór, 1582 r., przebudowany ok. 1766 r. b) Park, XX w.		Wymaga podjęcia prac: remont kapitalny

4)	Lubiń 921/Wlkp/A z 31.12.2013 r.	Zespół dworski: a) Dwór, XVIII-XIXw. b) Park, XIX w.		Wymaga podjęcia prac: drobne naprawy
5)	Szydłowo A/517/1 z 22.12.1988 r.	Zespół kościoła parafialnego rzymskokatolickiego pw. Najświętszego Imienia Jezus, NMP i Św. Józefa, z 1795 r.		Wymaga podjęcia prac: drobne naprawy
6)	Szydłowo 892/Wlkp/A z 15.06.1985 r.	Spichlerz, XIX w.		Wymaga podjęcia prac: remont kapitalny
7)	Trzemeszno A/443 z 06.07.1960 r.	Zespół kościoła klasztorного kanoników regularnych, ob. Parafialnego rzymskokatolickiego p.w. Wniebowzięcia NMP z XVIII w.		Wymaga podjęcia prac: remont zabezpieczający

8)	Trzemeszno A/444 z 06.07.1960 r.	Alumnat z kaplicą zw. Collegium Tremesnensis, ob. Wikariat, 1773-1775 r.		Wymaga podjęcia prac: drobne naprawy
9)	Trzemeszno A/445 z 06.07.1960 r.	Zespół szpitala Św. Łazarza: a) Szpital św. Łazarza, 1787-1791 r. b) Oficyna północna, 1787-1791 r. c) Oficyna południowa, 1787-1791 r.		Wymaga podjęcia prac: drobne naprawy
10)	Trzemeszno 60/Wlkp/A z 28.06.2001 r.	Zespół browaru: a) Browar, budynek mieszkalny, XVIII w. b) Park, XIX w. c) Lodownia, XIX w.		Wymaga podjęcia prac: remont kapitalny
11)	Trzemeszno 893/Wlkp/A z 14.04.1994 r.	Wieża ciśnień, 1906-1908 r.		Wymaga podjęcia prac: remont wewnątrz
12)	Wydartowo 82/Wlkp/A z 21.02.2002 r.	Kućnia, 1856 r.		Wymaga podjęcia prac: remont kapitalny

Kościół zabytkowe

Ad 1) Kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Św. Doroty w Dusznie posiada wyposażenie barokowe, rokokowo-klasycystyczne z XVIII wieku, na które składają się ołtarz główny i dwa ołtarze boczne z ich rzeźbiarskimi i malarskimi elementami, jak również utensylia kościelne.

Ad 2) Kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Św. Jakuba Starszego w Kamieńcu posiada wyposażenie późnogotyckie, barokowe i rokokowo-klasycystyczne z pocz. XVI i 2 poł. XVII i XVIII wieku, na które składają się ołtarz główny, dwa ołtarze boczne, ambona, dekoracja prospektu organowego, feretrony, grupa rzeźbiarska belki tęczowej oraz rzeźby samoistne, a także utensylia kościelne.

Ad 5) Kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Najświętszego Imienia Jezus, NMP i Św. Józefa w Szydłowie posiada skromne wyposażenie barokowo-klasycystyczne z 2 połowy XVIII wieku, na które składają się ołtarz główny, dwa ołtarze boczne oraz rzeźby samoistne i przybory kościelne.

Ad 7) Kościół klasztorny Kanoników Regularnych, ob. parafialny rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie posiada bogaty wystrój i wyposażenie, w tym dekorację sztukatorską barokowo-klasycystyczną z końca XVIII wieku, polichromię klasycystyczną z końca XVIII wieku, przypisywaną Franciszkowi Smuglewiczowi lub Józefowskiemu, barokowe i klasycystyczne sprzęty kościelne z 2 połowy XVIII wieku, w tym ołtarz główny, liczne ołtarze boczne, feretrony, rzeźby samoistne i przybory kościelne, a także nagrobki i epitafia końca XVI, XVII oraz 1 połowy XIX wieku.

Miejsce to znane jest od XII wieku, gdzie pierwsze budynki klasztorne były prawdopodobnie drewniane, dopiero później zastąpiono je murowanymi. Romańskie pozostałości kościoła można zobaczyć w podziemiach. Klasztor zasłynął jako ośrodek rękopiśmiennictwa, a bogato iluminowane i pięknie oprawiane prace skryptorów z Trzemeszna znane były w całej Europie. Uznawany za perłę późnego baroku w Wielkopolsce kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny był wielokrotnie niszczone przez pożary a swój obecny kształt uzyskał po przebudowie w latach 1782-91 i odbudowie jego po zniszczeniach wojennych II wojny światowej.

Do dziś widoczne są pozostałości budowli romańskich i gotyckiej w bryle kościoła.¹⁰

---

¹⁰ <http://www.szlakpiastowski.pl/obiekty/>

Przykładowe zdjęcia miejsc związanych z historią miasta Trzemeszno

<p>cmentarz katolicki Trzemeszno</p>			
			
			
<p>kaplica na cmentarzu Trzemeszno</p>			

<p>mauzoleum na cmentarzu</p> <p>Trzemeszno</p>			
<p>Alumnat</p> <p>Trzemeszno</p>			
<p>cmentarz ewangelicki</p> <p>Trzemeszno</p>			
			
<p>mauzoleum przy kościółce</p> <p>Trzemeszno</p>			

Obiekty wymagające działań konserwatorskich

Na terenie miasta i gminy Trzemeszno znajduje się 417 obiektów zabytkowych (GEZ), w tym 12 obiektów (zespołów) wpisanych do rejestru zabytków, z których stan zachowania 2 jest bardzo dobry. Jest to Zespół Szpitala Św. Łazarza ul. Mickiewicza 30 i kościół parafialny w Trzemesznie. Pozostałe zabytki wpisane do rejestru, wymagają podjęcia mniejszych lub większych prac konserwatorsko-remontowych.

W grupie zabytków nieruchomych kwalifikowanych do przeprowadzenia prac remontowych wskazać należy:

- zespół kościoła parafialnego rzymskokatolickiego p.w. Św. Doroty w Dusznie -kościół, brama-dzwonnica i otoczenie stanowiące dawny cmentarz przykościelny (drobne naprawy)
- kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Św. Jakuba Starszego w Kamieńcu (drobne naprawy),
- zespoły rezydencjonalne – zespół dworsko-parkowy w Kruchowie (remont kapitalny),
- zespół browaru przy ulicy Szymańskiego 3 i 6 w Trzemesznie (remont kapitalny),
- zespoły rezydencjonalno-folwarczne - rządcówka w Bieślinie (drobne naprawy),
- zespół dworsko-parkowy w Płaczkowie (remont kapitalny),
- zespół dworsko-folwarczny w SzydłóWKu II (remont kapitalny),
- kuźnia w Wydartowie (remont kapitalny),
- zespół młyna w Foluszu (remont kapitalny).

Poza tym stwierdzić należy niewłaściwy stan zagospodarowania i niewłaściwy stan techniczny/utrzymania obiektów takich jak:

- zespoły rezydencjonalno-folwarczne – zabudowania folwarczne w Kamieńcu,
- zespół dworsko-folwarczny w Miatach,
- gorzelnia z zespołu dworsko-folwarcznego w Szydłowie,
- niewłaściwy stan zagospodarowania i niewłaściwy stan techniczny budynków usytuowanych w najstarszej części historycznego układu urbanistycznego miasta Trzemeszna, tj. w obszarze dawnej osady przedlokacyjnej – ul. Mickiewicza, ul. Gen. H. Dąbrowskiego, ul. 1 Maja.
- cmentarze ewangelickie w Grabowie, Jastrzębowie, Ławkach, Niewolnie, Ostrowitem, Trzemesznie i Wydartowie oraz cmentarz żydowski w Trzemesznie.

W ostatnim czasie przeprowadzono prace konserwatorsko-remontowe polegające na osuszeniu przyziemia i fundamentów kościoła parafialnego p.w. Najświętszego Imienia Jezus, NMP i Św. Józefa w Szydłowie. W kościele klasztorным Kanoników Regularnych, ob. parafialnym rzymskokatolickim p.w. Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie przeprowadzono niezbędne prace związane z osuszeniem murów i zabezpieczeniem romańskich części kościoła przed wilgocią a w 2018 roku wykonano prace konserwatorskie przy ołtarzu głównym i ścianach prezbiterium oraz roboty budowlane polegające na wzmocnieniu konstrukcji latarni kopuły bazyliki połączone z konserwacją kamiennego detalu architektonicznego latarni. Prace prowadzone były w ramach Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014 – 2020: „Zwiększenie atrakcyjności i dostępności kulturowej cennego zabytku narodowego – Bazyliki Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Trzemesznie” w zakresie Osi Priorytetowej 4 „Środowisko” działanie 4.4. „Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa narodowego i kulturowego”. Poddziałanie 4.4.1 „Inwestycje w obszarze dziedzictwa kulturowego regionu”.

Zabytki stanowiące własność gminy

- **Wieża ciśnień** (dz. 87 obręb 5) – obiekt objęty umową dzierżawy nr RGNK:6845.09.2014 z dnia 28 maja 2014 roku przez Trzemeszeńskie Przedsiębiorstwo Komunalne Sp. z o.o. Obiekt służy do zaopatrywania w wodę miasta Trzemeszna i okolicy. Planowany sposób użytkowania na najbliższe 4 lata – niezmienny.
- **Zespół Św. Łazarza** (dz. 138/1 obręb 4) – obiekt oddany w trwałą zarząd decyzją nr 6844.1.2015 z dnia 3 marca 2015 roku Środowiskowemu Domowi Samopomocy w Trzemesznie. Jest to jednostka organizacyjna Gminy Trzemeszno podlegająca Ośrodkowi Pomocy Społecznej w Trzemesznie. Obiekt adoptowany i użytkowany w celu realizacji zadań z zakresu administracji rządowej określonych w ustawie o pomocy społecznej i ustawie o ochronie zdrowia psychicznego. Planowany sposób użytkowania na najbliższe 4 lata – niezmienny.
- **Zespół Dworski w Kruchowie** (dz. 381) – obiekt częściowo przekształcony na Miejsko – Gminną bibliotekę publiczną – filię, oraz częściowo na mieszkania. Planowany sposób użytkowania na najbliższe 4 lata – jest w trakcie uzgadniania.

5.2.4. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome to głównie wyposażenie kościołów. Jest to zbiór otwarty. Lista zbiorcza zamknięta zabytków ruchomych WKZ nie istnieje.

Zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (...)).

Wpis do rejestru zabytku ruchomego może nastąpić na wniosek właściciela zabytku, natomiast w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia tego zabytku za granicę wojewódzki konserwator zabytków może dokonać wpisu z urzędu (art. 10 ust. 1 i 2).

Ogólna liczba zabytków ruchomych na terenie miasta i gminy Trzemeszno nie jest duża. Tworzą one pięć zespołów stanowiących wyposażenie kościołów parafialnych rzymskokatolickich p.w. Św. Doroty w Dusznie, Św. Jakuba Starszego w Kamieńcu, Wszystkich Świętych w Kruchowie, Najświętszego Imienia Jezus, NMP i Św. Józefa w Szydłowie oraz Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie. Do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego wpisany został wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. Św. Jakuba Starszego w Kamieńcu – 22 obiekty (nr rejestru zabytków 71/Wlkp/A – 25. 04. 2005 r.), a także dwa zespoły wyposażenia pochodzące z kościoła parafialnego p.w. Św. Doroty w Dusznie – 16 obiektów (nr rejestru zabytków 262/Wlkp/B – 9.11.2012), wyposażenie kościoła parafialnego pw. Najświętszego Imienia Jezus w Szydłowie – 14 obiektów (nr rejestru zabytków 224/Wlkp/B – 23.04.2012), wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Trzemesznie – 50 obiektów (nr rejestru zabytków 399/Wlkp/B – 28.05.2015) oraz polichromie na sklepieniu w zakrystii (nr rejestru zabytków 462/Wlkp/B – 5.07.2017).

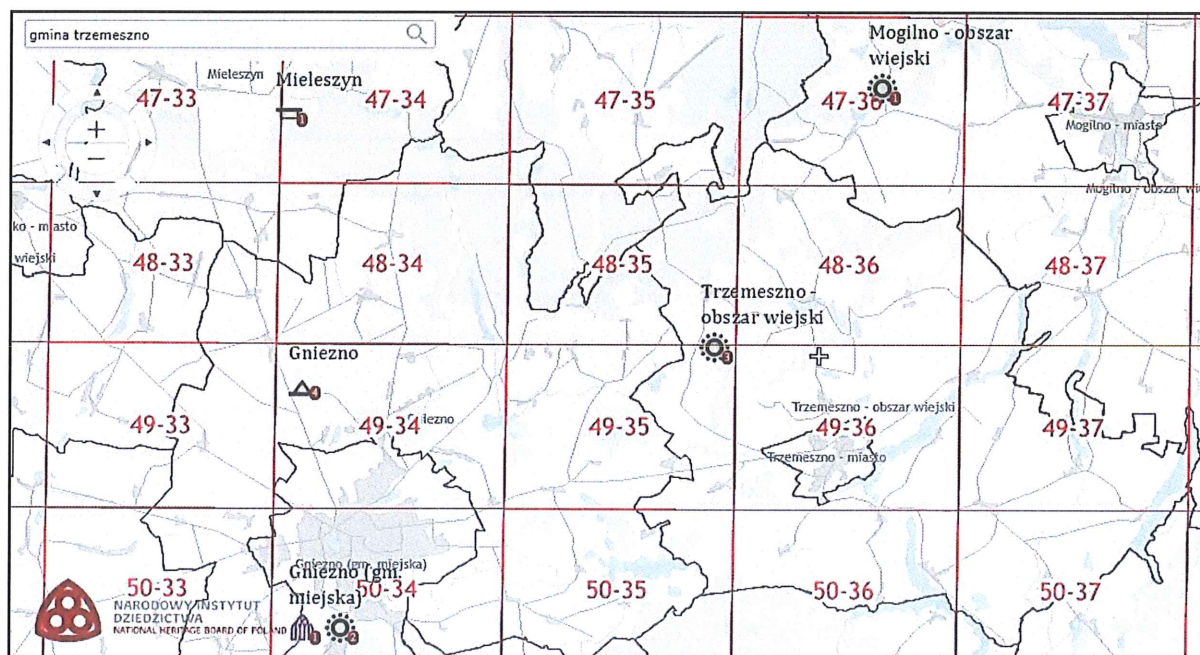
5.2.5. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne (obiekty i warstwy zlokalizowane w terenie), jak i ruchome zabytki (przedmioty) z nich pochodzące.

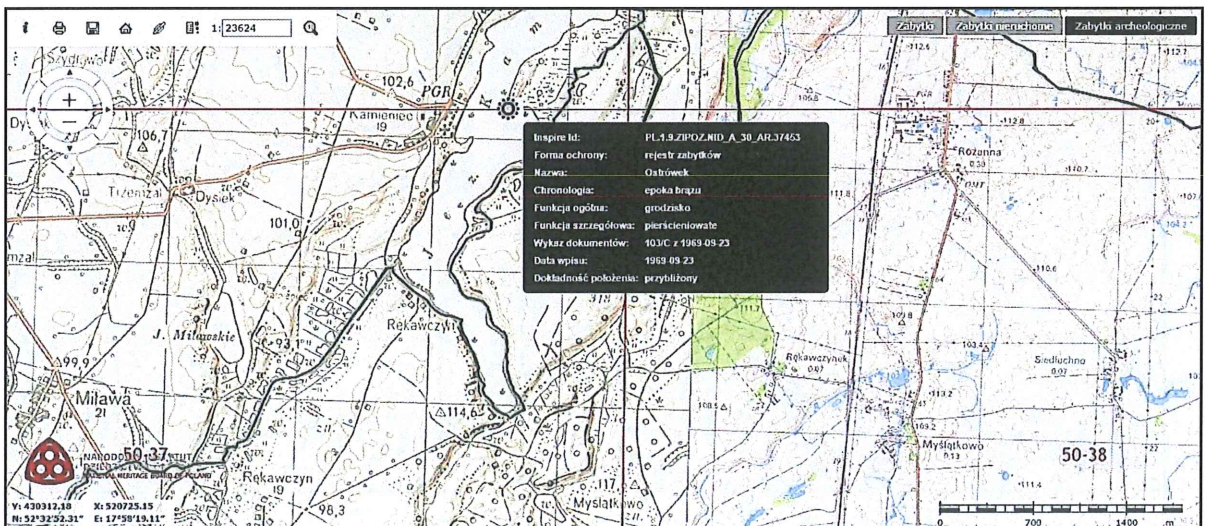
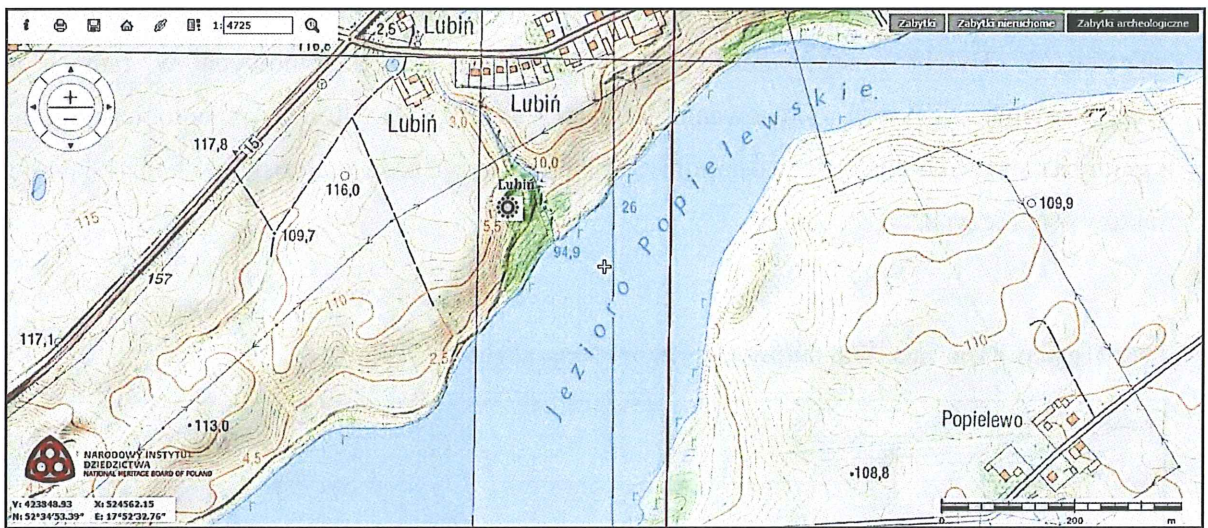
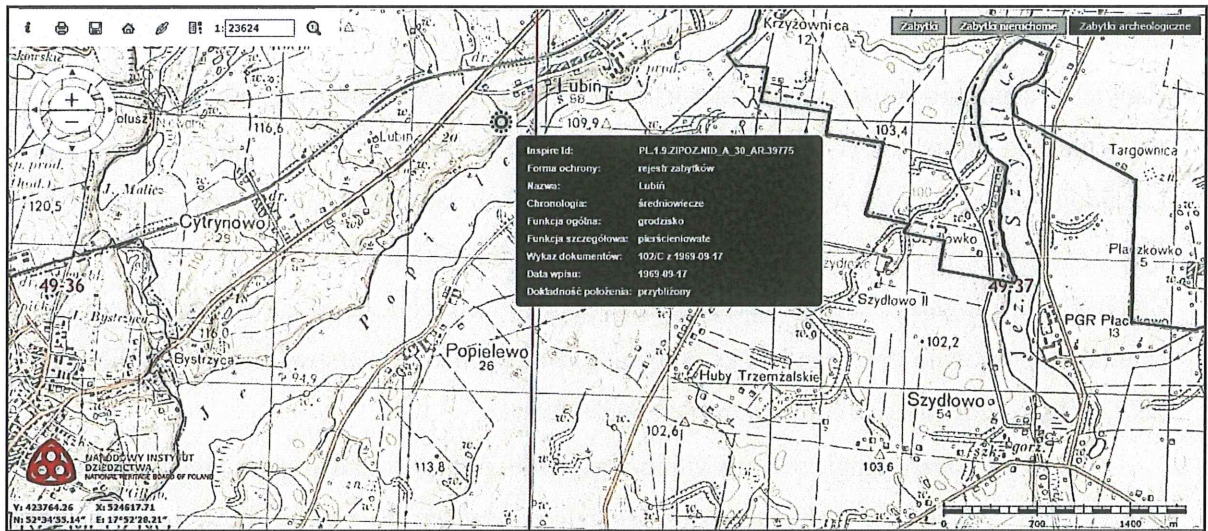
Stanowiska archeologiczne ujawnione głównie podczas badań powierzchniowych (AZP) składają się głównie na archeologiczne dziedzictwo kulturowe gminy. Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Dzięki przeprowadzeniu nowych badań powierzchniowych w ramach akcji weryfikacyjnej AZP oraz opracowaniu Gminnej Ewidencji Zabytków Archeologicznych miasta i gminy Trzemeszno udało się w ostatnim czasie powiększyć bazę znalezisk o kilkadziesiąt nowych faktów osadniczych.

Podział gminy na obszary AZP - <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

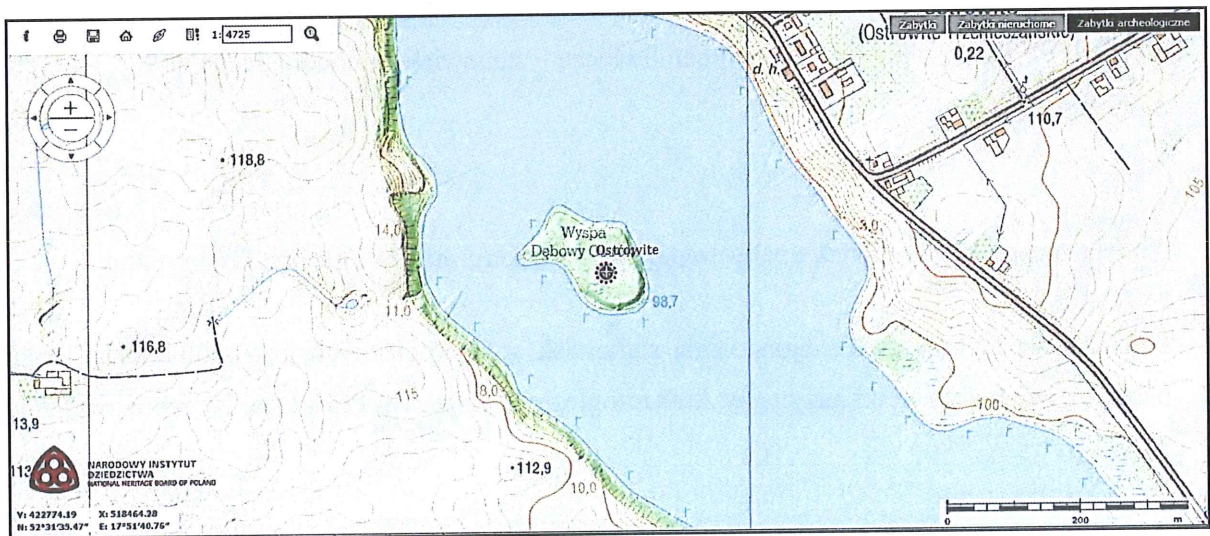
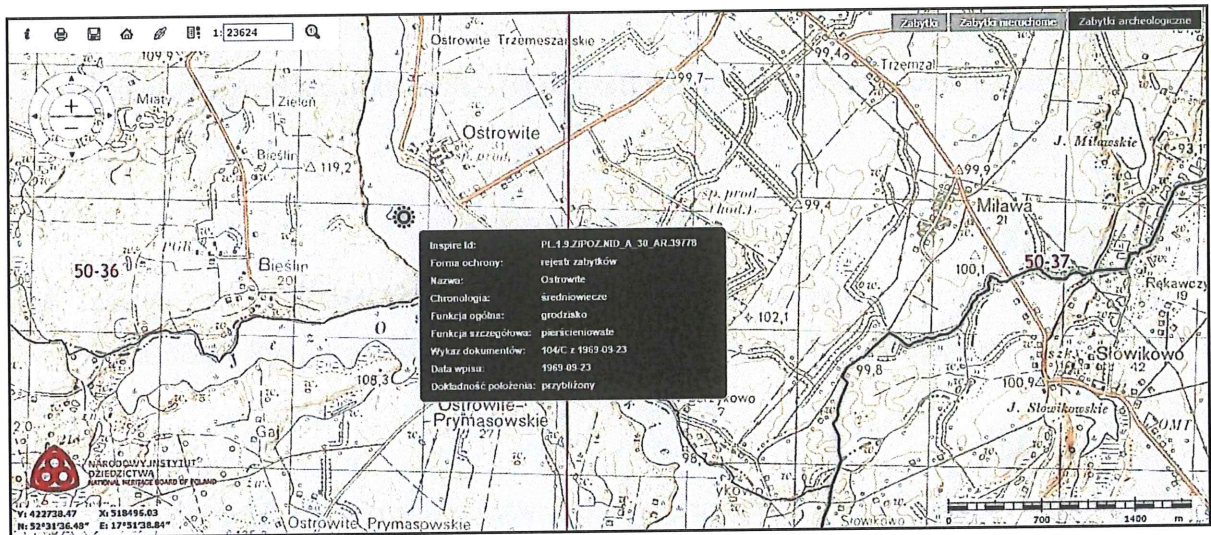
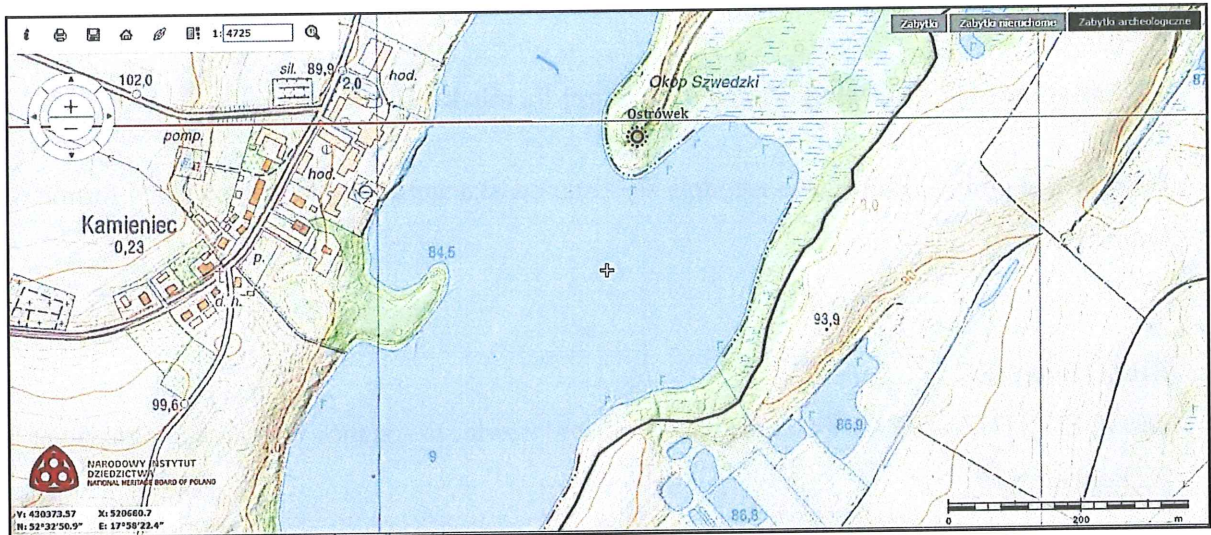

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków - <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

Mapki stanowisk archeologicznych : <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

Wykaz stanowisk archeologicznych o czytelnej formie krajobrazowej

Na obszarze gminy Trzemeszno znajdują się 4 stanowiska archeologiczne o czytelnej formie krajobrazowej.

BRZOZÓWIEC

GRÓDEK STOŻKOWATY z okresu późnego średniowiecza – stanowisko archeologiczne nr 3, AZP 49–36/216

LUBIŃ

GRODZISKO z okresu kultury prapolskiej (faza B–D) – stanowisko archeologiczne nr 1, AZP 49–36/126

OSTROWITE

OSADA z okresu kultury ceramiki sznurowej, GRODZISKO z okresu kultury łużyckiej/wczesnego średniowiecza – stanowisko archeologiczne nr 1, AZP 50–36/79;

POPIELEWO

ŚLAD OSADNICZY z okresu kultury ceramiki wstęgowej, PUNKT OSADNICZY z okresu kultury łużyckiej, ŚLAD OSADNICZY z okresu kultury przeworskiej, GRODZISKO STOŻKOWATE z okresu późnego średniowiecza – stanowisko archeologiczne nr 9, AZP 49–36/241.

Charakterystyka stanowisk archeologicznych z terenu miasta i gminy Trzemeszno

Podstawową metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski nazywany Archeologicznym Zdjęciem Polski (AZP), realizowany od

1978 roku. Systematyzuje on dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu poprzez obserwację archeologiczną oraz uwzględnienie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych i innych instytucjach oraz publikacjach. Zbiór dokumentacji AZP jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenowego. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach archeologicznych, niezależnie od charakteru badań, a także włączane są informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych tworzona metodą AZP jest zasobem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie w zakresie występowania historycznych nawarstwień archeologicznych. Informacje o stanowiskach archeologicznych pozyskiwane są poprzez prowadzenie badań archeologicznych, dzięki przypadkowym odkryciom zgłaszanym służbom konserwatorskim lub instytucjom kultury przez znalazców, rolników, bądź pracowników budowlanych.

Dane pozyskane z kart ewidencyjnych stanowisk archeologicznych funkcjonujących w ramach systemu AZP stały się podstawą wykonania kart adresowych zabytku nieruchomego składających się na „Gminną Ewidencję Zabytków Archeologicznych z terenu gminy Trzemeszno”.

Na obszarze miasta i gminy Trzemeszno zaewidencjonowano **645 stanowisk archeologicznych** oraz strefę osadnictwa pradziejowego i historycznego miasta Trzemeszno. Wspomniane stanowiska wykazują tendencję do grupowania się w skupiska określone w ewidencji archeologicznej, jako zespoły stanowisk, których wydzielono aż 35. Oprócz powyższych odnotowano także obecność 23 stanowisk indywidualnych.

Należy stwierdzić, iż większość stanowisk zlokalizowana jest w południowo wschodniej części gminy.

Chronologicznie odnajdujemy tu ślady obecności człowieka już w epoce kamiennej, gdzie najwcześniejsze materiały datowane są na mezolit (4). Frekwencja zjawisk archeologicznych rośnie wraz z upływem czasu. Kolejne z nich sklasyfikowano jedynie ogólnie jako pochodzące z pradziejów (5) oraz epoki kamienia (84). Zespół faktów określonych kulturowo i datowanych na okres neolitu również jest dość liczny. Na omawianym obszarze zarejestrowano 2 stanowiska należące do ludności kultury ceramiki wstęgowej rytej oraz 2 powiązane z szeroko rozumianym kręgiem kultur lendzielskich. Natrafiono także na liczne pozostałości osadnictwa ludności kultury pucharów lejkowatych (44), kultury amfor kulistych (13) oraz prawdopodobnie kultury ceramiki sznurowej (1). Epoka brązu i wczesna epoka żelaza na obszarze gminy Trzemeszno została

zdominowana przez znaleziska powiązane z ludnością kultury łużyckiej (167), gdzie rejestrowano zarówno fakty osadnicze (165), jak i cmentarzyska (3). Znacznie mniej intensywne było osadnictwo nieco później zasiedlającej te tereny ludności kultury pomorskiej (21), w tym pojedyncze stanowisko sepulkralne. Ponadto odnotowano także pojedynczy obiekt, który jedynie ogólnie sklasyfikowano na wczesną epokę żelaza. Rozwinięta epoka żelaza, czyli okres przedrzymski i wpływów rzymskich, charakteryzowały się spadkiem intensywności osadnictwa. Na omawianym terytorium ten przedział czasowy reprezentowały znaleziska przynależne do inwentarza ludności kultury przeworskiej (13) oraz wielbarskiej (2). Ponadto występuje 10 stanowisk z okresu wpływów rzymskich. Okresem, który nie zostawił po sobie w ogóle znalezisk nieruchomych był przełom starożytności i wczesnego średniowiecza, znany jako okres wędrówek ludów. Sytuacja ta nie jest wyjątkowa dla obszarów wielkopolskich. Natomiast już od początków wczesnego średniowiecza odnotowuje się stały wzrost i stabilizację struktur osadniczych, czego efektem w okresach następnych jest intensyfikacja gospodarki rolniczej i prawie całkowite odlesienie i zasiedlenie omawianych tu obszarów. Osadnictwo wczesnośredniowieczne liczy 133 fakty, wśród których natrafiono na 2 grodziska (w tym stożkowate) oraz cmentarzysko. Okres późnego średniowiecza dostarczył 140 stanowisk osadowych, w liczbę tą wchodzi także 2 dalsze grodziska stożkowate. Najliczniejsze, co jest naturalne, były znaleziska datowane na nowożytność – 299 stanowisk o znacznym spektrum funkcjonalnym, w tym także o charakterze produkcyjnym (huta szkła). Strefę historycznego miasta Trzemeszna objęto oddzielnym wpisem do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

W ostatnim czasie, w wyniku weryfikacji terenu i dokumentów, do gminnej ewidencji archeologicznej włączono około 60 nowych stanowisk o różnej chronologii.

Wszystkie stanowiska archeologiczne posiadające karty ewidencji wojewódzkiej zostały włączone do gminnej ewidencji zabytków. Ponad to objęto je strefami ochrony konserwatorskiej w pzp.

W stosunku do stref ochrony konserwatorskich zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych obowiązuje konieczność uzgadniania z właściwym konserwatorem zabytków inwestycji związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu, a wymagających prac ziemnych (przed uzyskaniem pozwolenia na budowę).

Dla ochrony stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz w obrębie zabytków architektury, cmentarzy i zabytkowej

zieleni, w zależności od opinii właściwej służby ochrony zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi, mogą być wymagane:

- badania archeologiczne podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu,
- pozwolenie konserwatora zabytków na prowadzenie badań archeologicznych przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

W granicach stref ochrony konserwatorskiej obowiązuje konieczność uzgadniania z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu.

Inwestycje ziemne prowadzone lub planowane na terenie miasta i gminy Trzemeszno:

- przebudowa ulic: Mogileńskiej, Dworcowej w Trzemesznie (etap projektu),
- przebudowa ulic: Toruńskiej, Piastowskiej, 22 Stycznia, Placu Św. Wojciecha w Trzemesznie (etap programu funkcjonalno-użytkowego),
- przebudowa drogi gminnej Lubiń – Wydartowo – Duszno (I etap zrealizowano),
- przebudowa drogi powiatowej w Rudkach - chodnik (etap projektu),
- przebudowa drogi powiatowej w Gołąbkach – chodniki (I etap zrealizowano),
- budowa drogi dojazdowej - od drogi krajowej nr 15 do „Browaru”, zapewniającej bezpośredni dojazd do terenów zlokalizowanych przy Al. Szymańskiego w Trzemesznie (etap projektu).

Osiągnięcie wymienionych głównych i szczegółowych celów ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Trzemeszno wymaga podejmowania wielu działań ze strony władz lokalnych, urzędów i instytucji, przedsiębiorców oraz mieszkańców gminy. Najważniejszym instrumentem w tym zakresie jest odpowiednia i racjonalna polityka przestrzenna władz gminy, określająca m.in. zasady ochrony i gospodarowania zasobami środowiska kulturowego gminy¹¹.

Wszelkie prace budowlane, konserwatorskie i remontowe na obszarach oraz w obiektach ujętych w Gminnej ewidencji zabytków podlegać powinny konsultacji z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

---

¹¹ Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania przestrzennego Gminy Trzemeszno

Analiza szans i zagrożeń

Analiza uwarunkowań wynikających z charakteru środowiska przyrodniczego, stanu zabudowy i zagospodarowania oraz wyposażenia terenów w infrastrukturę techniczną pozwoliła na identyfikację najistotniejszych zagadnień, stanowiących podstawy do formułowania koncepcji rozwoju przestrzennego gminy zawartą w Studium.

Elementy analizy SWOT, w odniesieniu do rozwoju turystyki i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Trzemeszno, ujętej w Studium przedstawia poniższa tabela.

Tabela 3

Analiza SWOT¹²

<i>Mocne strony</i>	<i>Słabe strony</i>
<ul style="list-style-type: none"> - bogactwo walorów przyrodniczych i krajobrazowych, - duża liczba jezior - liczne zabytki architektury, zróżnicowane w regionalnej skali elementy środowiska kulturowego, - położenie na Szlaku Piastowskim	<ul style="list-style-type: none"> - zły stan techniczny wielu obiektów zabytkowych, - słabo rozwinięta baza turystyczna (gastronomiczna, noclegowa), - mała ilość znakowanych szlaków turystycznych pieszych i rowerowych oraz ścieżek edukacyjnych, - brak dobrej promocji zabytków i Szlaku Piastowskiego
<i>Szanse</i>	<i>Zagrożenia</i>
<ul style="list-style-type: none"> - turystyczne wykorzystanie linii kolejowych, - wzrost atrakcyjności turystycznej gminy poprzez rozbudowę sieci szlaków i ścieżek turystycznych, - wyznaczanie nowych form ochrony obszarów i obiektów najcenniejszych kulturowo, - stworzenie symbolu gminy, promocja	<ul style="list-style-type: none"> - postępująca degradacja obiektów zabytkowych, - konflikt między dążeniem do rozwoju techniczno-ekonomicznego a wymogami ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego, - małe możliwości finansowe gminy na ochronę dziedzictwa kulturowego gminy

¹² Źródło: Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Trzemeszno

6. Założenia programowe

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Trzemeszno na lata 2021-2024 ma służyć ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego. Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy stanu zachowania najważniejszych zabytków z terenu gminy Trzemeszno i w dalszej części, wskazania możliwych działań do podjęcia w okresie objętym programem.

Wśród projektów wpisanych w Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Trzemeszno z 2017 r., wpisane są założenia będące jednocześnie założeniami Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Trzemeszno 2021-2024.

Do najważniejszych należą:

PP1 (projekt zintegrowany) Akademia integracji Społecznej

Gmina Trzemeszno

Obszar rewitalizacji: Plac Kosmowskiego 3 i Plac Kosmowskiego

Na tym terenie funkcjonowała niegdyś Akademia Trzemeszeńska, która powstała z inicjatywy opata Michała Kosmowskiego. Funkcjonowanie placówki skupiało się na edukacji i wspieraniu rozwoju osób ubogich. Podobnie jak kiedyś, w tworzonej Akademii Integracji Społecznej również prowadzona będzie działalność społeczna po dostosowaniu istniejącej infrastruktury do potrzeb nowego przedsięwzięcia. Wsparcie skierowane będzie w szczególności do osób, które nie mogą odnaleźć się na rynku pracy oraz do osób niesamodzielnymi. Pierwszej grupie osób dedykowane będzie utworzenie podmiotu ekonomii społecznej. Osobom niesamodzielnym dedykowane będą usługi opiekuńcze oraz mieszkania wspomagane, zostanie także utworzona przestrzeń integracji społecznej dla seniorów. Ponadto ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb ww. grup osób zostanie zagospodarowana przestrzeń w sąsiedztwie Alumnatu.

Projekt zintegrowany składa się z dwóch etapów. Etap pierwszy obejmuje realizację projektów infrastrukturalnych, umożliwiających prowadzenie działań społecznych, które stanowią etap drugi przedmiotowego projektu. Na projekt zintegrowany składają się następujące projekty:

Etap 1. - DOSTOSOWANIE INFRASTRUKTURY:

Projekt 1. Adaptacja budynku Alumnatu na cele społeczne

Projekt 2. Utworzenie funkcjonalnej i przyjaznej mieszkańcom przestrzeni publicznej

Etap 2. - PROJEKTY MIĘKKIE:

Projekt 3. Rozwój usług opiekuńczych skierowanych do osób zagrożonych wykluczeniem

Projekt 4. Utworzenie podmiotu ekonomii społecznej

Projekt 5. Program cyklicznych działań społecznych

ETAP 1. - DOSTOSOWANIE INFRASTRUKTURY

Okres realizacji: 2020-2023

Projekt:

„Adaptacja budynku Alumnatu na cele społeczne”

Alumnat, którego pierwotną funkcją było wspieranie osób ubogich, docelowo stanie się miejscem, w którym będą świadczone usługi społeczne, stanowiące odpowiedź na zdiagnozowane problemy społeczne. Budynek zabytkowego Alumnatu w ramach projektu adaptowany zostanie na cele społeczne poprzez realizację następujących działań:

- remont i wyposażenie pomieszczeń na potrzeby mieszkań wspomaganych,
- remont i zagospodarowanie przestrzeni na potrzeby dziennego domu pobytu dla seniorów,
- dostosowanie i wyposażenie pomieszczeń na potrzeby utworzenia warsztatu pracy dla podmiotu ekonomii społecznej, w tym zaplecza gastronomicznego, uwzględniającego przepisy sanitarno-epidemiologiczne.

W skutek realizacji niniejszego projektu, Plac Kosmowskiego i zdegradowana przestrzeń za Alumnatem staną się miejscami, w których możliwa będzie realizacja inicjatyw społecznych - miejsca te docelowo staną się atrakcyjnymi punktami spotkań mieszkańców i integracji, stanowiąc będą ponadto tło dla organizowania wydarzeń kulturalnych.

Działka, na której usytuowany jest Alumnat zostanie zagospodarowana poprzez utworzenie ogólnodostępnego ogrodu hortiterapii.

Istotnym elementem projektu jest zagospodarowanie Placu Kosmowskiego, znajdującego się przed Alumnatem. Docelowo miejsce to stanie się nie tylko reprezentatywnym punktem na mapie miasta, lecz będzie stanowić również miejsce wypoczynku i rekreacji, w którym wprowadzana będzie sezonowo działalność gastronomiczna prowadzona przez podmiot ekonomii społecznej. Plac Kosmowskiego jest miejscem o szczególnym znaczeniu dla historii miasta - stanowi spójne założenie urbanistyczne z Alumnatem oraz Bazyliką Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny

i Św. Michała Archanioła - kościoła klasztornego kanoników regularnych, którego początki sięgają XII wieku.

Ponadto w przestrzeni organizowane będą wydarzenia o charakterze kulturalnym, w tym takie, które nawiązywać będą do lokalnej tradycji (np. Jarmark Trzemeszeński).

Mając na względzie powyższe zaplanowano następujące zadania:

- dla Placu Kosmowskiego:

- wymiana nawierzchni placu i wykonanie nowych nasadzeń,

- wymiana instalacji (wodno-kanalizacyjnych),

- montaż/instalacja małej architektury i instalacja fontanny;

- dla terenu za budynkiem Alumnatu:

- montaż/instalacja elementów małej architektury.

- rozbiórka budynków gospodarczych,

- montaż małej architektury,

- pielęgnacja zieleni oraz wykonanie nowych nasadzeń (w tym roślin użytkowych).

Odpowiedzią na zanikanie aktywności społecznej z przestrzeni publicznej na obszarze rewitalizacji będzie realizacja programu cyklicznych działań społecznych, realizowanych na Placu Kosmowskiego i w ogólnodostępnym ogrodzie za Alumnatem.

PP2 Rewitalizacja Starego Browaru Klasztornego w Trzemesznie

Projekt realizowany przez podmiot prywatny

Obszar rewitalizacji: ul. Szymańskiego 3 i 6 (dz. ew. 51/3, 58/2, Miasto Trzemeszno-obr. 4)

Browar klasztorny w Trzemesznie utworzony został z inicjatywy opata Michała Kosmowskiego w XVIII w. Obiektami wchodzącymi w jego skład są: budynek produkcyjno-mieszkalny, lodownia ziemna i park.

Stan techniczny budynków zespołu browarnego należy uznać za zły -świadczą o tym m.in. znaczne ubytki w elewacji oraz uszkodzenia elementów konstrukcji i dachu. Degradacja techniczna skutkuje zanikaniem wartości historyczno-architektonicznych, co przyczynia się do negatywnego oddziaływania obiektów na otoczenie oraz negatywnego wartościowania ich przez mieszkańców.

W ramach niniejszego projektu obiektom przywrócona zostanie pierwotna funkcja związana z produkcją piwa. Kompleksowej renowacji i adaptacji na cele społeczno-gospodarcze poddany zostanie budynek produkcyjno-mieszkalny wraz z lodownią ziemną. Wskutek realizacji niniejszego projektu browar w Trzemesznie stanie się miejscem kultywowania lokalnych tradycji

związanych z warzelnictwem. Przywrócone zostaną walory architektoniczno-estetyczne, historyczne i funkcjonalne obiektów, co przyczyni się do kształtowania tożsamości lokalnej mieszkańców. Skutki realizacji projektu oddziaływać będą na sytuację społeczno-gospodarczą w skali lokalnej - utworzone zostaną miejsca pracy oraz zwiększy się atrakcyjność turystyczna obszaru rewitalizacji.

Projekt realizowany będzie w dwóch równorzędnych etapach:

Etap I - rewaloryzacja i adaptacja budynku lodowni

Etap II - rewaloryzacja i adaptacja budynku Starego Browaru

Etap I - Rewaloryzacja i adaptacja budynku lodowni

W budynku lodowni ziemnej utworzona zostanie leżakownia oraz miejsce rozlewu piwa do beczek. Zakres działań w budynku lodowni ziemnej obejmuje generalny remont obiektu, zakup urządzeń produkcyjnych oraz uruchomienie produkcji.

Etap II - Rewaloryzacja i adaptacja budynku Starego Browaru

Zakres działań w budynku produkcyjno-mieszkalnym obejmuje przywrócenie funkcji produkcyjnej obiektowi, wraz z wprowadzeniem dodatkowych funkcji związanych z gastronomią i funkcją noclegową. Wskutek realizacji etapu II wznowiona zostanie produkcja piwa w browarze, zarówno z wykorzystaniem współczesnych metod warzelniczych, jak również w nawiązaniu do tradycji browarniczych z okresu świetności obiektu. Wprowadzenie w budynek produkcyjno- mieszkalny dodatkowych funkcji wpłynie na zwiększenie atrakcyjności turystycznej oraz umożliwi rozpowszechnianie wiedzy o tradycji i dziedzictwie kulturowym. Planuje się w taki sposób zagospodarować obiekt, aby wyeksponować proces produkcji trunku. Wskutek podjętych działań możliwe będzie również prowadzenie spotkań, szkoleń i wydarzeń, w tym m.in. dla miłośników piw oraz dla piwowarów.

PK1 Utworzenie Centrum Kultury w Trzemesznie

(Modernizacja budynku gminnego przy ul. Mickiewicza 33)

Gmina Trzemeszno

Obszar rewitalizacji: ul. Mickiewicza 33

Na obszarze rewitalizacji zidentyfikowano problemy związane z funkcjonowaniem Domu Kultury i Biblioteki Publicznej, dotychczas mieszczących się w budynku przy ul. Św. Jana 11.

Podstawowymi problemami w funkcjonowaniu Domu Kultury jest niewystarczająca powierzchnia do organizowania wydarzeń kulturalnych, brak wentylacji, brak wygłuszania, awaryjna instalacja elektryczna, niewystarczająca liczba miejsc na widowni oraz niedostosowanie obiektu dla potrzeb osób niepełnosprawnych.

W budynku przy ul. Mickiewicza 33 w przeszłości mieściła się siedziba Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych im. Hipolita Cegielskiego w Trzemesznie. Po utworzeniu Zespołu Szkół Ogólnokształcących i Zawodowych, zajęcia teoretyczne zaczęły odbywać się w nowej siedzibie szkoły. Aktualnie budynek przy ul. Mickiewicza 33 stanowi pustostan. W ramach niniejszego projektu planuje się adaptację przedmiotowego obiektu na Dom Kultury, Bibliotekę Publiczną i Muzeum Regionalne. Zakres projektu obejmuje m.in.:

- modernizację/wymianę konstrukcji dachu,
- wykonanie nowych instalacji (wodnej, elektrycznej, kanalizacyjnej, grzewczej, wentylacyjnej),
- wykonanie prac związanych z zabezpieczeniem budynku przed niekorzystnym działaniem wilgoci,
- modernizację/wymianę stolarki okiennej i drzwiowej,
- prace budowlane wewnątrz budynku związane z przystosowaniem na potrzeby centrum kultury,
- modernizację elewacji budynku,
- przystosowanie budynku do potrzeb osób niepełnosprawnych,
- termomodernizację budynku,
- zakup wyposażenia na potrzeby Centrum Kultury,
- zagospodarowanie terenu przyległego (parking, strefa plenerowa).

PK7

Zwiększenie atrakcyjności i dostępności kulturowej cennego zabytku narodowego - Bazyliki Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie

Parafia pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Trzemesznie

Plac Kosmowskiego 8

Bazylika Wniebowzięcia NMP w Trzemesznie jest obiektem unikatowym w skali kraju -jest to budowla o wyjątkowych walorach architektonicznych. W obiekcie zachowały się m.in. kolumny romańskie oraz elementy gotyckie. Obiekt wymaga jednak przeprowadzenia prac remontowych, ukierunkowanych na przywrócenie mu walorów historycznych. Ponadto planuje się zrealizować działania, których efektem będzie zwiększenie dostępności obiektu dla zwiedzających. Przywrócony zostanie potencjał obiektu oraz zwiększona zostanie jego atrakcyjność. Realizacja

projektu wpłynie na intensyfikację ruchu turystycznego na obszarze rewitalizacji, co z kolei może oddziaływać na aktywność społeczno-gospodarcze na obszarze rewitalizacji. Zakres projektu obejmuje działania o charakterze remontowo-renowacyjnym wewnątrz obiektu, w tym:

- renowacja latarni nad kopułą (prace kamieniarskie, wymiana okien, restauracja polichromii wewnątrz),
- poszerzenie wejścia do podziemi celem udostępnienia zwiedzającym zabytków romańskich znajdujących się w podziemiach,
- całościowa restauracja prezbiterium z ołtarzem głównym.

Projekt „Adaptacja budynku Alumnatu na cele społeczne” nie otrzymał zewnętrznego wsparcia finansowego, dlatego też w 2020 r. podjęto działania mające na celu termomodernizację budynku na filię muzeum Archidiecezji Gnieźnieńskiej.

Projekt „Utworzenie Centrum Kultury w Trzemesznie” również nie otrzymał zewnętrznego wsparcia finansowego, dlatego też jego realizacja pozostaje tematem otwartym. W związku z tym uchwalono nowy miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla tego obiektu w celu poszerzenia możliwości wykorzystania na cele: usługowe z zakresu oświaty, kultury i administracji, co pozwoli na bardziej funkcjonalne jego zagospodarowanie.

Należy pamiętać, że gmina bezpośrednio może interweniować tam, gdzie jest właścicielem zabytków. W pozostałych przypadkach może stosować tylko system zachęt, promocji czy działań edukacyjnych pośrednio wpływając na wzrost świadomości dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako dobra lokalnego (również wspólnego). Ważnym instrumentem oddziaływania na przestrzeń zabytkową jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, który jest prawem miejscowym. Gmina może określić w nim strefy ochrony konserwatorskiej (w porozumieniu z WKZ), zakres ochrony i inne parametry związane z utrzymaniem i odtworzeniem obiektów zabytkowych.

W związku z tym działanie gminy będzie wielokierunkowe, w ramach kompetencji i jej możliwości. Główne tezy programu to:

- pozyskiwanie finansowania zewnętrznego i racjonalne wykorzystanie środków finansowych na utrzymanie krajobrazu kulturowego oraz ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- wspieranie i kreowanie różnorodnych form i metod umożliwiających ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami – stymulowanie zasad partnerstwa oraz odpowiedzialności właścicieli obiektów o podstawowym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Trzemeszno,
- podnoszenie walorów zabytkowych i wykorzystanie ich w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w mieście i okolicy, a zwłaszcza jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy terenu,

- poszukiwanie i wspieranie projektów związanych z kreowaniem i wdrażaniem nowych form opieki nad zabytkami i ich promocji (np. szlaki turystyczno-historyczne, ożywianie zabytków),
- włączenie kultury i dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych, stosownie do oczekiwań mieszkańców gminy poprzez uznanie znaczenia dziedzictwa kulturowego w rozwoju społeczno- ekonomicznym Gminy Trzemeszno.

Wspomnieć należy, że gmina Trzemeszno posiada potencjał turystyczny, który można wykorzystać do promocji gminy. Uzupełnieniem wymienionych głównych zasad ochrony prawnej obiektów i obszarów zabytkowych jest upowszechnianie informacji o wartościach historycznych, krajobrazowych i kulturowych tychże obiektów. Działanie to przyczyni się do zwiększenia społecznej roli w procesie ochrony zabytków, tak bardzo istotne w przypadku małych, lokalnych społeczności.

Edukacyjny aspekt w procesie ochrony zabytków może być realizowany poprzez m.in.:

- włączenie najbardziej atrakcyjnych obiektów zabytkowych w trasy turystyczne, ścieżki i trasy edukacyjne, za pomocą oznakowania turystycznego obszaru (drogowskazy, tablice informacyjne, mapy, przewodniki),
- uwzględnianie obiektów zabytkowych w treści map, przewodników, materiałów promocyjnych gminy,
- organizacja imprez kulturalnych, sportowych, turystyczno-rekreacyjnych,
- powstanie muzeum regionalnego bądź izby regionalnej.

Nową formą ochrony obiektów i obszarów zabytkowych jest ich rewitalizacja, czyli zespół działań (w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej) prowadzących do ożywienia zniszczonych, zdegradowanych obiektów i obszarów, często przez nadanie im nowych funkcji, przy jednoczesnym zachowaniu walorów historycznych, architektonicznych oraz kulturowych. W gminie Trzemeszno procesy rewitalizacji obejmują historyczne części miasta.

Ochrona poszczególnych obiektów zabytkowych nierozzerwalnie wiąże się z ochroną wartości kulturowych krajobrazu i przestrzeni gminy. W związku z tym w zagospodarowaniu terenów obowiązują następujące zasady:

- zachowania i utrzymania terenów otwartej przestrzeni krajobrazu rolniczego,
- zachowania harmonijnego krajobrazu w aspekcie widoczności z perspektywy ciągów komunikacyjnych oraz punktów widokowych,
- zachowania istniejących zadrzewień śródpolnych oraz ich uzupełnianie,
- zachowania i ekspozycji krzyży i kapliczek przydrożnych,
- zachowania przebiegu dróg krajobrazowych wraz z ich okazałymi obsadzeniami,
- ograniczania lokalizacji wolnostojących obiektów reklamowych poza obszarami zabudowanymi.

W zakresie działań zmierzających do ochrony i zachowania zabytkowej zabudowy na terenie miasta i gminy Trzemeszno obowiązują lub wprowadzone zostaną następujące zasady:

- zachowania wartościowej zabudowy miejskiej i wiejskiej, poprzez zapewnienie ich dobrego stanu technicznego i estetycznego, a także prowadzenie prac rewitalizacyjnych, remontowych i konserwatorskich (z uwzględnieniem, jeśli to możliwe, ich wykonania w zakresie całych elementów, np. cały dach, cała elewacja itd. celem zahamowania tendencji odtwarzania częściowego i niestylowego),
- ograniczania zmian w bryle, detalach architektonicznych oraz rozmiarach obiektów,
- realizacja nowej zabudowy w sąsiedztwie zabytkowych obiektów bądź w miejscach lokalizacji dotychczasowej zabudowy historycznej, powinna być oparta o cechy istniejących obiektów,
- maksymalnego ograniczania lokalizacji wolnostojących nośników reklam w sąsiedztwie obiektów zabytkowych i w strefach ochrony konserwatorskiej, oraz reklam na obiektach zabytkowych lub ograniczenie ich do minimalnych rozmiarów.

W związku z powyższym poszczególne działania związane z ochroną zabytków i promocją gminy można ująć według poniższych priorytetów, które będą realizowane przez okres następnych 4 lat.

Tabela nr 4

Priorytety ogólne

Priorytet I: ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM GMINY	
kierunki działań	zadania
<p>Podjęmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych</p>	<p>podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację, zabytków będących własnością gminy,</p> <p>przewodzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy,</p> <p>opracowanie regulaminu wieszania reklam na obiektach zabytkowych na terenie gminy</p> <p>wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach;</p> <p>wspieranie rozwoju regionalnych izb pamięci, skansenów itp.</p>
Priorytet II: OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY	
kierunki działań	zadania
<p>Rozszerzenie zasobu i ochrony środowiska kulturowego gminy</p>	<p>wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy,</p> <p>egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach programowych odnoszących się do zabytków (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji),</p> <p>walka z samowolami budowlanymi na obszarach objętych ochroną konserwatorską.</p>

Priorytet III: PROMOCJA, EDUKACJA I DOKUMENTACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY	
kierunki działań	zadania
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	<p>udostępnienie informacji o zabytkach na stronie internetowej urzędu gminy,</p> <p>wydawanie i wspieranie działań związanych z wydawaniem publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy,</p> <p>opracowywanie lub wspieranie prac o tematyce związanej z kulturą i zabytkami (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów m.in. zabudowy regionalnej, detalu architektonicznego, cmentarzy itp.),</p> <p>włączanie do szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych) obiektów zabytkowych.</p>

Program zakłada kwoty na poszczególne priorytety jednak realizacja poszczególnych zadań dokonywana będzie w zależności od możliwości pozyskania środków finansowych własnych lub zewnętrznych w następnych latach objętych okresem 4-letnim.

Budżet gminy pomimo, że uchwalany w perspektywie rocznej, zawsze może ulec zmianie.

Jeśli chodzi o prace remontowe dotyczące zabytków, to będą one dotyczyły obiektów nieruchomych w części dotyczącej obiektów ujętych w GEZ, gdzie Gmina Trzemeszno jest właścicielem - bez wskazywania konkretnej perspektywy czasowej. Poza działaniami konserwatorskimi na niektórych obiektach ewidencyjnych, pozostaje cała przestrzeń działań edukacyjnych, promocyjnych i informacyjnych.

Ogół działań programowych skoncentrowany będzie na wykonywaniu zadań ujętych w ramach priorytetów i na rzetelnym wypełnianiu wskazań zawartych w ustawie o zagospodarowaniu przestrzennym, ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami, ustawie prawo budowlane, ustawie o gospodarowaniu nieruchomościami itp., dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego.

Ogólnie Gminna Ewidencja Zabytków nieruchomych składa się z 417 obiektów. Jednym z głównych celów Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Trzemeszno na lata 2021-2024 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego jako czynnika sprzyjającego rozwojowi turystycznemu gminy. Efektywność tych działań uzależniona będzie w dużej mierze od możliwości pozyskania środków zewnętrznych oraz współpracy z ludźmi i instytucjami.

8. Instrumentarium realizacji opieki nad zabytkami

8.1. Instrumenty prawne

W ramach instrumentów prawnych, którymi dysponuje gmina w dziedzinie ochrony zabytków, wskazać można najważniejsze z nich: uchwalanie planów zagospodarowania i ich zmiana, ustalanie stref ochrony konserwatorskiej, wydawanie decyzji administracyjnych.

Zgodnie z Ustawą o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 roku¹³ do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty. W odniesieniu do problemów szeroko pojętej ochrony zabytków zadania te obejmują zagadnienia (art. 7):

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej;
- edukacji publicznej;
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych, zieleni gminnej i zadrzewień;
- cmentarzy gminnych;
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocji gminy;
- współpracy ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw.

Kompetencje Burmistrza:

- wydawanie zezwoleń na usunięcie drzew lub krzewów z terenu nieruchomości na wniosek posiadacza nieruchomości (art. 83 ustawy o ochronie przyrody) z wyjątkiem nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków;
- wydawanie decyzji w sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego (art. 51 Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym);
- prowadzenie rejestru wydanych decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu powiatowym i gminnym (art. 57 ust. 2 Ustawy o planowaniu

---

¹³Ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 roku (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 713).

- i zagospodarowaniu przestrzennym);
- wydawanie decyzji o warunkach zabudowy (art. 60 ust. 1 Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym);
- przygotowanie sprawozdania z realizacji założeń Programu opieki nad zabytkami co 2 lata.

8.2. Instrumenty finansowe

Gmina może współfinansować wybrane prace konserwatorskie, remontowe i archeologiczne, udzielając dotacji na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich. W ramach pomocy merytorycznej gmina może także pomagać w wykorzystaniu programów UE przeznaczonych na zabytki w formie dofinansowań dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych.

8.3. Instrumenty społeczne

W ramach działań o charakterze społecznym, gmina prowadzi działania edukacyjne, promocyjne i współpracę z organizacjami społecznymi. Edukacja i informacja są ze sobą ściśle powiązane, ponieważ dobra i właściwa informacja wzmacnia efekt edukacji. Działające w gminie szkoły pełnią istotną rolę w edukacji młodzieży.

9. Zasady oceny realizacji programu

Zgodnie z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązek prowadzenia kontroli stanu realizacji Programu opieki nad zabytkami spoczywa na burmistrzu, który sporządza co 2 lata sprawozdanie z realizacji programu i przedstawia je Radzie Gminy.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami i realizacja

Program ochrony zabytków Gminy Trzemeszno określa pewne kierunki i cele w zakresie ochrony zabytków znajdujących się na terenie gminy. Obowiązek dbania o zabytki spoczywa na właścicielach lub użytkownikach obiektów zabytkowych.

Głównymi źródłami finansowania **Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami**, tj. projektów związanych z zabytkami oraz projektów pośrednio związanych z ochroną dziedzictwa są:

1. środki z funduszy europejskich, dystrybuowane na poziomie krajowym,
2. środki z funduszy europejskich – Regionalnego Programu Operacyjnego, dystrybuowane na poziomie województwa,
3. środki z europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej, itd.,
4. środki finansowe z budżetu państwa, przyznawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programów ministerialnych,
5. środki wojewódzkie (dotacje podmiotowe dla instytucji, których organizatorem jest samorząd województwa; dotacje dla innych jednostek samorządu terytorialnego; dotacje, granty, nagrody dla innych podmiotów).

Ponadto finansowanie zadań służących realizacji Programu może odbywać się z wykorzystaniem:

- dochodów własnych instytucji kultury,
- środków własnych jednostek samorządu terytorialnego (gmina, powiat),
- środków prywatnych (np.: osób fizycznych, fundacji, stowarzyszeń).

Tabela nr 5 Źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w ujęciu ogólnym.¹⁴

Źródło finansowania		Przedmiot finansowania
Budżet państwa	Wojewódzki Konserwator Zabytków(środki finansowe z budżetu państwa z części, której dysponentem jest wojewoda)	<ul style="list-style-type: none"> • Prace konserwatorskie i remontowe zabytkowych obiektów na terenie województwa posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz będących w złym stanie technicznym: <ul style="list-style-type: none"> – zabytki ruchome i nieruchome; ratownicze badania archeologiczne; dokumentacja konserwatorska, ewidencyjna i archeologiczna
	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	<ul style="list-style-type: none"> • Ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego; konserwacja i zabezpieczenie obiektów muzealnych oraz konserwacja i rewaloryzacja zabytków, ochrona dziedzictwa kultury ludowej (Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – w ramach programu „Dziedzictwo Kulturowe”, priorytet 1. „Ochrona zabytków”, priorytet 2. „Rozwój instytucji muzealnych” oraz priorytet 5. „Ochrona dziedzictwa kultury ludowej”) • Inwestycje w infrastrukturę kultury (Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – w ramach programu „Rozwój infrastruktury kultury”) Zachowanie, waloryzacja i ochrona dziedzictwa kulturowego w ramach Mecenatu Państwa • Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami (dotacje celowe przeznaczone na finansowanie lub dofinansowanie zadań z zakresu administracji rządowej i innych zadań oraz na finansowanie lub dofinansowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych jednostkom należącym i nie należącym do sektora finansów publicznych). Dotacje podmiotowe dla narodowych instytucji • Inne

¹⁴Szczegóły poszczególnych programów dostępne w instytucjach wdrażających dany program.

	Ministerstwo Środowiska – państwowe jednostki budżetowe – Parki Narodowe	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie Parków Narodowych wraz z muzeami przyrodniczym • Wydatki na ochronę krajobrazu kulturowego
Jednostki samorządu terytorialnego (gminy i powiaty)		<ul style="list-style-type: none"> • Ochrona i konserwacja zabytków (wydatki gmin, wydatki powiatów) • Dotacje na działalność bieżącą i inwestycyjną dla instytucji kultury, w tym muzeów
Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej		W zależności od programu
Programy wspólnotowe		W zależności od programu
Fundusz Rolny		<p>Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata</p> <ul style="list-style-type: none"> • Priorytet 3. Jakość życia na obszarach wiejskich i zróżnicowanie gospodarki wiejskiej; <p>Działanie 3.4 Odnowa i rozwój wsi;</p> <p>W ramach działania wspierane będą projekty z zakresu m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> – budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia obiektów (pełniących funkcje publiczne, społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe, służących promocji obszarów wiejskich, w tym propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji, sztuki oraz kultury) – budowy, remontu lub przebudowy infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych, sportowych lub społeczno-kulturalnych; – zakupu obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie, w tym budynków będących zabytkami, z przeznaczeniem na cele publiczne; – odnawiania, eksponowania lub konserwacji lokalnych pomników historycznych, budynków będących zabytkami lub miejsc pamięci; – kultywowania tradycji społeczności lokalnej oraz tradycyjnych zawodów. <ul style="list-style-type: none"> • Priorytet 4. Leader; <p>Działanie 4.1 Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju;</p> <p>W ramach działania wspierane będą projekty z zakresu m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> – promocji i rozwoju lokalnej aktywności, w tym promocji lokalnej twórczości kulturalnej i artystycznej, z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa kulturowego,

	<p>historycznego oraz przyrodniczego;</p> <ul style="list-style-type: none"> – renowacja zabezpieczenia i oznakowania przydrożnych kapliczek, pomników przyrody, odkrywek geologicznych i innych miejsc i budowli charakterystycznych dla danej miejscowości i istotnych dla realizacji LSR wraz z uporządkowaniem terenu wokół tych miejsc; – odnawiania elewacji i dachów prywatnych budynków, ogrodzeń oraz innych obiektów charakterystycznych dla budownictwa danego regionu; – zakupu strojów, eksponatów i innego wyposażenia dla zespołów artystycznych, zespołów folklorystycznych oraz innych grup i zespołów kultywujących miejscowe tradycje i zwyczaje; – inwestycji służących utrzymaniu i kultywowaniu tradycyjnych zawodów i rzemiosła oraz inwestycji służących wspieraniu twórczości lokalnej lub ludowej.
Jednostki administracyjne i związków Wyznaniowych Kościołów	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów kościelnych i związków wyznaniowych
Polskie Towarzystwo Turystyczno- Krajoznawcze	<ul style="list-style-type: none"> • Wydatki bieżące i inwestycyjne na utrzymanie muzeów PTTK • Inne wydatki (utrzymanie szlaków)

11. Główne opracowania wykorzystane do przygotowania programu:

- Narodowa Strategia Kultury na lata 2007-2013 wraz z jej Uzupełnieniem na lata 2004-2020.
- Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019 - 2022
- Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego
- Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami 2017-2020
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Trzemeszno
- Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Trzemeszno na lata 2017-2023

Spis tabel

Nr:	Tytuł:	strona:
Tabela nr 1	Wykaz wszystkich projektów realizowanych w ramach programu rewitalizacji	-24
Tabela nr 2	Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy	-32
Tabela nr 3	Analiza SWOT	-48
Tabela nr 4	Priorytety ogólne	-57
Tabela nr 5	Źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w ujęciu ogólnym	-63

Gminna Ewidencja Zabytków obiektów nieruchomych Gminy Trzemeszno			
Lp.	Miejscowość i Obiekt	Kata Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków	Wpis do rejestru zabytków
BIEŚLIN			
	ZESPÓŁ FOLWARCZNY (dwór) początek XX w.	jest	
1	Dwór nr 9, . ćw. XX w., murowana	jest	
2	Stodoła zagrody nr 6, 2. poł. XIX w., murowana	brak	
BRZOZÓWIEC			
3	Kapliczka, 1945 r., murowana	brak	
	ZESPÓŁ DWORSKI (dwór, kapliczka, brama, park krajobrazowy) koniec XIX w.	brak	
4	a) dwór, k. XIX w., murowany	brak	
5	b) park, k. XIX w.	jest	
6	c) brama, k. XIX w., murowana	brak	
CYTRYNOWO			
7	Dom Nr 1, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
8	Dom Nr 10, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
9	Dom Nr 15, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
10	Dom Nr 19, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
11	Dom Nr 21, pocz. XX w., drewniany	brak	
12	Budynek dróżnika, pocz. XX w., murowany	brak	
13	Kapliczka, pocz. XX w., murowana	brak	
DUSZNO			
14	Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. Św. Doroty, 1865 r.	jest	51/WIkp/A z 12.03.2001 r.
15	Cmentarz przykościelny 1865 r.	jest	51/WIkp/A z 12.03.2001 r.
16	Brama - dzwonnica, pocz. XIX w., murowane	jest	51/WIkp/A z 12.03.2001 r.
17	Cmentarz rzymskokatolicki wraz z ogrodzeniem poł. XIX w.	jest	
18	Ogrodzenie	jest	
19	Brama z ogrodzeniem, 2. poł. XIX w., murowane	jest	
20	Kolumna z figurą NMP, pocz. XX w., murowana	brak	
DYSIEK			
21	Obórka zagrody nr 1, pocz. XX w., murowana	brak	
22	Stodoła zagrody nr 1, pocz. XX w., murowana	brak	
23	Dom nr 4. ćw. XIX w., murowany	brak	
24	Budynek gospodarczy zagrody nr 4. ćw. XIX w., murowany	brak	
FOLUSZ			
	ZESPÓŁ MŁYNA:	jest	
25	a) młyn, 1866 r., murowany	jest	
26	b) dom młynarza, ob. dom, 1866 r., murowany	jest	
27	c) budynek gospodarczy młyna	brak	
GOŁĄBKI			
28	Kapliczka, 1945 r., murowana	brak	
29	Szkoła, pocz. XX w., murowana	brak	
30	Budynek gospodarczy przy domu nr 8, pocz. XX w., murowany	brak	
31	Dom nr 9, 2. poł. XIX w., murowany	brak	
32	Budynek gospodarczy zagrody nr 9, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
33	Dom Nr 11, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
34	Dom Nr 14, pocz. XX w., murowany	brak	
35	Dom Nr 15, 20–30. lata XX w., murowany	brak	
GRABOWO			
36	CMENTARZ EWANGELICKI, k. XIX w.	jest	
JASTRZĘBOWO			
37	Kościół ewangelicki, ob. parafialny rzymskokatolicki pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, 1920 r., murowany	jest	
38	Pastorówka, ob. dom nr 14, 1. ćw. XX w., murowana	brak	
39	Cmentarz ewangelicki, 2. poł. XIX w.	jest	
40	Szkoła, pocz. XX w., murowana	brak	
41	Budynek gospodarczy szkoły, pocz. XX w., murowany	brak	
42	Dom nr 15, k. XIX w., murowany	brak	
43	Obora zagrody nr 15, k. XIX w., murowana	brak	
44	Stodoła zagrody nr 15, k. XIX w., szachulcowa	brak	
45	Brama i furta zagrody nr 15, k. XIX w., murowane	brak	
46	Dom nr 22, pocz. XX w.	jest	

	KAMIENIEC		
47	Kościół Parafialny Rzymskokatolicki pw. Św. Jakuba Większego	jest	A/272/1 z 09.09.1991 r.
48	Plebania, pocz. XX w., murowana	brak	
49	Cmentarz rzymskokatolicki, pocz. XX w.	jest	
50	Brama z ogrodzeniem, pocz. XX w., murowane	brak	
51	Szkoła, ob. dom Nr 8, 1908 r., murowana	brak	
	ZESPÓŁ FOLWARCZNY (dom pracowników folwarcznych, rządówka, chlewnia, obora, stodoła)	jest	
52	a) dom Nr 9, k. XIX w., murowana	brak	
53	b) dom pracowników folwarcznych [1], ob. dom Nr 5, k. XIX w., murowany	brak	
54	c) brama domu pracowników folwarcznych [1], ob. domu Nr 5, k. XIX w., murowana	brak	
55	d) dom pracowników folwarcznych [2], ob. dom Nr 6, k. XIX w., murowany	brak	
56	e) dom pracowników folwarcznych [3], ob. dom Nr 10, k. XIX w., murowany	brak	
57	f) dom pracowników folwarcznych [4], ob. dom Nr 11, k. XIX w., murowany	brak	
58	g) dom pracowników folwarcznych [5], ob. dom Nr 12, k. XIX w., murowany	brak	
59	h) chlewnia, ob. cielętnik, 1885–1890, rozbud. 1912 r., murowana	jest	
60	i) obora, 1885–1890, murowana	jest	
61	j) stajnia, ob. obora, 1887 r., murowana	jest	
62	k) stodoła [1], 1909 r., murowana	jest	
63	Kapliczka, pocz. XX w.	brak	
	KRUCHOWO		
64	Kościół Parafialny Rzymskokatolicki pw. Wszystkich Świętych, 1957 r.	brak	
65	Dzwonnica, 2. poł. XIX w., drewniana	jest	
66	Cmentarz rzymskokatolicki z ogrodzeniem, XVIII w.,	jest	
67	Cmentarz rzymskokatolicki	jest	
68	Brama z ogrodzeniem, k. XIX w., murowane;	jest	
69	Kapliczka z figurką Św. Wawrzyńca, 1. poł. XX., murowana;	brak	
70	Szkoła, 1. ćw. XX w., murowana;	brak	
	ZESPÓŁ DWORSKI (dwór, dawna stajnia, dawna stajnia II, spichlerz, stodoła, kuźnia, gorzelnia, park)	jest	A/486/1-2 z 21.04.1997 r.
71	a) dom pracowników folwarcznych [1], ob. dom Nr 5, pocz. XX w., murowany,	brak	
72	b) dom pracowników folwarcznych [2], ob. dom Nr 6, pocz. XX w., murowany,	brak	
73	c) dom pracowników folwarcznych [3], ob. dom Nr 66/72, pocz. XX w., murowany,	brak	
74	d) obora, ob. magazyn i warsztat, 1900–1909, murowana,	brak	
75	e) stajnia [1], ob. magazyn zbożowy [1], 1900–1909, murowana,	jest	
76	f) stajnia [2], ob. magazyn zbożowy [2], 1900–1909, murowana,	jest	
77	g) stodoła, 1909 r., murowana,	jest	
78	h) spichlerz, 1880–1890, murowany,	jest	
79	i) gorzelnia, pocz. XX w., murowana,	jest	
80	j) kuźnia, 1900–1909, murowana;	jest	
81	k) dwór, nr 68, 1582, murowany, przebudowany	jest	A/486/1-2 z 21.04.1997 r.
82	l) park, XX w.	jest	A/486/1-2 z 21.04.1997 r.
83	Dom Nr 37, 1937 r., murowany;	brak	
84	Kapliczka, XX w.	brak	
	LUBIŃ		
85	Kapliczka, 1. poł. XX., murowana;	brak	
86	Szkoła, 20–30. lata XX w., murowana	brak	
	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY	jest	921/Wlkp/A z 31.12.2013 r.
87	a) dwór, 1. poł. XIX w., murowany	jest	921/Wlkp/A z 31.12.2013 r.
88	b) chlewnia [1], 4. ćw. XIX w., murowana	brak	
89	c) chlewnia [2], 4. ćw. XIX w., murowana	brak	
90	d) obora, 4. ćw. XIX w., murowana	brak	
91	e) stania i obora, 4. ćw. XIX w., murowana	brak	
92	f) stodoła, 4. ćw. XIX w., murowana	brak	
93	g) park, 1. poł. XIX w.	jest	921/Wlkp/A z 31.12.2013 r.
94	Dom nr 8, 1910 r., murowany	brak	
95	Brama zagrody nr 8, 1910 r., murowana	brak	
96	Budynek dróżnika, pocz. XX w., murowany	brak	
97	Szaniec Szwedzki	brak	
98	Wiadukt drogowy	jest	
	ŁAWKI		

99	Cmentarz ewangelicki, k. XIX w.	jest	
100	Szkoła, 20–30. lata XX w., murowana	jest	
101	Budynek gospodarczy przy szkole 20–30. lata XX w., murowany	brak	
102	Stodoła przy szkole, 20–30. lata XX w., drewniana	brak	
103	Szalet przy szkole, 20–30. lata XX w., murowany	brak	
104	Dom Nr 13, pocz. XX w., murowany	brak	
105	Dom nr 15, pocz. XX w., murowany	brak	
106	Brama domu nr 15, pocz. XX., murowana	brak	
107	Dworek, ob. dom Nr 17, 1. poł. XIX w., murowany	jest	
108	Budynek gospodarczy przy domu nr 17, k. XIX w., murowany	brak	
MIATY			
109	Kapliczka, 1. poł. XX., murowana;	brak	
	ZESPÓŁ DWORSKI (budynek mieszkalny, spichlerz, stajnia, stodoła, obora)	jest	
110	a) dwór, ob. dom Nr 1, 70. lata XIX w.–1913, murowany,	brak	
111	b) stodoła, 70. lata XIX w.–1913, drewniana	jest	
112	c) stajnia, ob. obora, 70. lata XIX w.–1913, murowana,	jest	
113	d) obora, 70. lata XIX w.–1913, murowana	jest	
114	e) spichlerz, 70. lata XIX w.–1913, murowany,	jest	
115	Dom Nr 2, 2. poł. XIX w., murowany,	brak	
116	Kapliczka, 1. poł. XX., murowana;	brak	
MILAWA			
117	Kapliczka [1], krzyż przydrożny, 1. poł. XX., murowana	brak	
118	Kapliczka [2], 1. poł. XX., murowana	brak	
119	Szkoła, ob. dom Nr 1, pocz. XX w., murowana	brak	
120	Dom nr 3, ok. 1890 r., murowany	brak	
121	Budynek gospodarczy domu nr 3, 1908 r. murowany	brak	
122	Brama i furta domu nr 3, ok. 1890 r., murowane	brak	
123	Dom Nr 5, pocz. XX w., murowany	brak	
124	Wozownia domu nr 11, pocz. XX w., murowana	brak	
125	Stodoła zagrody nr 11, 1926 r., murowana	brak	
126	Dom Nr 14, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
127	Dom nr 17, 1906 r., murowany	brak	
128	Chlewnia domu nr 17, pocz. XX w., murowana	brak	
129	Obora domu nr 17, pocz. XX w., murowana	brak	
130	Stodoła domu nr 17, pocz. XX w., murowana	brak	
131	Brama domu nr 17, pocz. XX w., murowana	brak	
132	Dom nr 18, pocz. XX w., murowany	brak	
133	Chlewnia domu nr 18, pocz. XX w., murowana	brak	
134	Obora domu nr 18, pocz. XX w., murowana	brak	
135	Stajnia i wozownia domu nr 18, pocz. XX w. murowane	brak	
136	Stodoła domu nr 18, pocz. XX w., murowana	brak	
137	Budynek gospodarczy Nr 20, pocz. XX w., murowany	brak	
138	Dom nr 22, pocz. XX w., murowany	jest	
139	Brama i furta domu nr 22, pocz. XX w., murowane	brak	
NIEWOLNO			
140	Cmentarz ewangelicki, 2. poł. XIX w.;	jest	
141	Szkoła, 1. ćw. XX w., murowana,	jest	
142	Brama i furta przy szkole, 1. ćw. XX w., murowane;	jest	
143	Dom Nr 4, pocz. XX w., murowany,	brak	
144	Dom nr 12, poł. XIX w., murowany,	brak	
145	Stodoła przy domu nr 12. 1888 r., murowana,	brak	
146	Dom Nr 17, 1. ćw. XX w., murowany,	brak	
147	Dom Nr 19, k. XIX w., murowany,	brak	
148	Pomnik, połowa XX w.	brak	
OSTROWITE			
149	Cmentarz ewangelicki, 2. poł. XIX w.	jest	
150	Dom nr 1, k. XIX w., murowany	brak	
151	Chlewnia domu nr 1, k. XIX w., murowana	brak	
152	Obora domu nr 1, k. XIX w., murowana	brak	
153	Stodoła domu nr 1, k. XIX w., murowana	brak	
154	Dom i budynek gospodarczy Nr 5, pocz. XX w., murowany	brak	
155	Budynek gospodarczy Nr 7, pocz. XX w., murowany	brak	
156	Dom nr 29, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
157	Budynek gospodarczy domu nr 29, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
158	Budynek gospodarczy domu nr 30, pocz. XX w., murowany	brak	
159	Brama i furta przy domu nr 30	brak	
160	Park krajobrazowy, koniec XIX w.	jest	
161	Kapliczka, 1. poł. XX w., murowana	brak	
PŁACZKOWO			

	ZESPÓŁ DWORSKI (rządówka, park) ćwierć XIX wieku	brak	
162	a) rządówka 4. ćw. XIX w., murowany,	jest	
163	b) park, 4. ćw. XIX w.;	jest	
POPIELEWO			
164	Dom nr 6	brak	
165	Budynek gospodarczy zagrody nr 7, k. XIX w., murowany	brak	
166	Obora i wozownia zagrody nr 7, k. XIX w., murowane,	brak	
167	Dom Nr 9, k. XIX w., murowany	brak	
168	Dom Nr 17, pocz. XX w., murowany	brak	
169	Dom nr 19, k. XIX w., murowany	brak	
170	Budynek gospodarczy [2] przy zagrodzie nr 19, k. XIX w., murowany	brak	
171	Budynek gospodarczy [3] przy zagrodzie nr 19, k. XIX w., murowany	brak	
RUDKI			
172	Młyn, 1910 r., murowany,	jest	
173	Budynek dróżnika, pocz. XX w., murowany;	brak	
SZYDŁOWO			
174	Kościół parafialny pw. Imienia Jezus, Najświętszej Marii Panny i Św. Józefa	jest	A/517/1 z 22.12.1988 r.
175	Dzwonnica, 3. ćw. XIX w., murowana	brak	
176	Cmentarz rzymskokatolicki przykościelny, pocz. XVIII w.,	jest	
177	Kolumna z figurą św. Jana Nepomucena, ok. poł. XIX w., murowana	brak	
178	Plebania, ob. budynek parafialny, k. XVIII w., murowany	jest	
	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY, 1. połowa XIX w., przebudowany w 1977 r.	jest	
179	a) brama przy spichlerzu, pocz. XX w., murowana	brak	
180	b) gorzelnia, 1895 r., murowana	jest	
181	c) park, 1. poł. XIX w.	jest	
182	d) spichlerz, I poł. XIX w.	jest	892/WIkp/A z 15.06.1985 r.
183	e) dwór, I poł. XIX w., przebudowany w 1977 r.	brak	
SZYDŁÓWKO II			
	ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY (dwór, spichlerz, kapliczka)	jest	
184	a) dwór, 70–80. lata XIX w., murowany	jest	
185	b) stajnia i obora, 4. ćw. XIX w., murowane	brak	
186	c) spichlerz, 1877 r., murowany	jest	
187	d) park dworski, 4. ćw. XIX w.	brak	
188	e) kapliczka, pocz. XX w.	brak	
ŚWIĘTE			
	ZESPÓŁ FOLWARCZNY (budynek mieszkalny, kapliczka, park krajobrazowy) połowa XIX w.	jest	
189	Kapliczka, 1. ćw. XX w., murowana	brak	
190	Dom pracowników folwarcznych zespołu folwarcznego, ob. dom Nr 2, 2. poł. XIX w., murowany	jest	
191	Park krajobrazowy, koniec XIX w.		
TRZEMŻAL			
192	Cmentarz ewangelicki, 2. poł. XIX w.	jest	
193	Szkoła, ob. dom Nr 53, 1. ćw. XX w., murowana	brak	
194	Budynek gospodarczy przy domu Nr 53, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
195	Dom Nr 54, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
196	Dom Nr 8/9, 1924 r., murowany	brak	
197	Dom nr 58, pocz. XX w., murowany	brak	
198	Budynek gospodarczy domu nr 58, pocz. XX w., murowany	brak	
199	Brama domu nr 58, pocz. XX w., murowana	brak	
200	Dom Nr 63, pocz. XX w., murowany	brak	
201	Kuźnia, budynek straży pożarnej Nr 21, k. XIX w., murowany	jest	
202	Dom folwarczny, XIX w.	brak	
203	Pomnik, połowa XX w.	brak	
204	Remiza strażacka	brak	
205	Kapliczka	brak	
WYDARTOWO			
206	Cmentarz ewangelicki, 2. poł. XIX w.	jest	
207	Szkoła, ob. dom Nr 48, k. XIX w., murowana	jest	
208	Budynek gospodarczy szkoły nr 48, pocz. XX w., murowany	brak	
	ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO Nr 19:	brak	
209	a) dom Nr 18, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
210	b) dom pracowników kolei nr 19, 1. ćw. XX w., murowany	jest	
211	c) budynek gospodarczy nr 19, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
212	d) Dom pracowników kolei Nr 23, 1. ćw. XX w., murowany	brak	

213	e) Dom pracowników kolei Nr 24, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
214	f) Budynek dróżnika, pocz. XX w., murowany	brak	
215	Kuźnia, 1856 r.	jest	82/Wlkp/A z 21.02.2002 r.
216	Kolumna z figurą, pocz. XX w.	brak	
217	Remiza strażacka, pocz. XX w.	brak	
WYMYSŁOWO			
218	Dawna szkoła, ob. Biblioteka publiczna, filia w Wymysłowie Nr 33, 1903 r., murowana	brak	
219	Dom pracowników kolei nr 8, pocz. XX w., murowany	brak	
220	Budynek gospodarczy domu nr 8, pocz. XX w., murowany	brak	
221	Dom Nr 20, k. XIX w., murowany	brak	
ZIELEŃ			
222	Kapliczka, 1. poł. XX w., murowana	brak	
223	Szkoła nr 72, 20–30. lata XX w., murowana	brak	
224	Stodoła domu nr 46, 1. ćw. XX w., murowana	brak	
225	Budynek gospodarczy [1] zagrody nr 62, pocz. XX w., murowany	brak	
226	Młyn, 1. ćw. XX w., murowany	jest	
MIASTO TRZEMESZNO			
227	Układ urbanistyczny, XIV–1. poł. XX w.	jest	
228	Kapliczka, połowa XX w.	brak	
ul. Dąbrowskiego:			
229	Dom Nr 5, 1937 r., murowany,	brak	
230	Dom Nr 11, k. XIX w., murowany,	brak	
231	Dom Nr 13, k. XIX w., murowany,	brak	
232	Dom Nr 14, 1. poł. XIX w., murowany,	brak	
233	Dom Nr 16, pocz. XX w., murowany,	brak	
234	Dom nr 18, pocz. XX w., murowany,	brak	
235	Budynek gospodarczy domu nr 18, pocz. XX w., murowany,	brak	
236	Dom Nr 27, pocz. XX w., murowany,	brak	
237	Dom Nr 31, k. XIX w., murowany,	brak	
ul. Św. Ducha:			
238	Dom Nr 2, pocz. XX w., murowany	brak	
ul. Dworcowa			
ZESPÓŁ STACJI KOLEJOWEJ, 1872 r.		jest	
239	a) dworzec kolejowy, ul. Dworcowa 6, 1872 r., murowany	brak	
240	b) magazyn ekspedycyjny, ul. Dworcowa 12, pocz. XX w., murowany	jest	
241	c) magazyn, ul. Dworcowa 8, pocz. XX w., murowany	jest	
242	d) dom mieszkalny [1], ul. Dworcowa 1, pocz. XX w., murowany	brak	
243	e) dom mieszkalny [2], ul. Dworcowa 4, pocz. XX w., murowany	jest	
244	f) dom mieszkalny [3], ul. Dworcowa 7, pocz. XX w., murowany	brak	
245	g) dom mieszkalny [4], ul. Dworcowa 10, pocz. XX w., murowany	jest	
246	h) budynek gospodarczy, ul. Dworcowa 10, pocz. XX w., murowany	brak	
247	i) przepust, 1872	jest	
248	j) przepust, 1872	jest	
ul. Św. Jana:			
249	Kamienica Nr 1, 3. ćw. XIX w., murowana	brak	
250	Kamienica Nr 2, 1907 r., murowana	brak	
251	Kamienica Nr 4, pocz. XX w., murowana	jest	
252	Kaplica rzymskokatolicka pw. Św. Ducha, ob. Budynek usługowo-handlowy, ul. Św. Jana 6, ok. 1840 r., przebud. 1939–1945, murowana	jest	
253	Kamienica Nr 7, ok. 1890–1895, murowana	jest	
254	Kamienica Nr 8, 8a 1916 r., murowana	brak	
255	Spichlerz przy kamienicy nr 8, k. XIX w., murowany	jest	
256	Kamienica Nr 9, poł. XIX w., murowana	brak	
257	Kamienica Nr 10, koniec XIX w.	jest	
258	Dom Nr 12, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
259	Kamienica Nr 13, 1901 r., murowana	jest	
260	Kamienica Nr 14, ok. 1900 r., murowana	brak	
261	Kamienica Nr 15, 1900 r., murowana	brak	
262	Kamienica Nr 16, ok. 1870 r., murowana	brak	
263	Kamienica Nr 17, ok. 1890–1900, murowana	brak	
pl. Kilińskiego:			
264	Kamienica Nr 1, ok. 1889 r., murowana	brak	
265	Dom Nr 2, ok. 1870 r., murowany	brak	
ZESPÓŁ CHŁOPSKIEJ SPÓŁDZIELNI ROLNICZO-HANDLOWEJ „ROLNIK”, pl. Kilińskiego 3:		jest	
266	a) kamienica, ob. Piastowski Bank Spółdzielczy, ok. 1908 r., murowany	jest	

267	b) budynek mieszkalny, ok. 1908 r., murowany	brak	
268	c) spichlerz, ob. budynek mieszkalny, ok. 1908 r., murowany	jest	
269	d) budynek gospodarczy, ok. 1908 r., murowany	brak	
270	e) brama i ogrodze, ok. 1908 r., murowane	brak	
271	Dom Nr 4, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
272	Kamienica Nr 5, 1. poł. XIX w., murowana	jest	
273	Kamienica Nr 6, 1907 r., murowana	brak	
274	Dom Nr 7, ok. poł. XIX w., murowany	brak	
275	Kamienica Nr 8, ok. 1825 r., murowana	brak	
276	Kamienica Nr 9, 1876 r., murowana	brak	
277	Dom nr 12, poł. XIX w., murowany	jest	
278	Budynek gospodarczy domu nr 12, pocz. XX w., murowany	brak	
279	Kamienica Nr 13, pocz. XX w., murowana	brak	
280	Dom Nr 14, poł. XIX w., murowany	brak	
281	Kamienica Nr 15, 1876 r., murowana	jest	
282	Kamienica Nr 16, ok. 1870 r., murowana	brak	
283	Kamienica Nr 17, ok. 1870 r., murowana	brak	
284	Kamienica Nr 18, 1878 r., murowana	jest	
ul. Konopnickiej:			
285	Kamienica Nr 3, pocz. XX w., murowana	brak	
ul. Kopernika:			
286	Kamienica Nr 3, pocz. XX w., murowana	brak	
287	Dom nr 19, 20. lata XX w., murowany	brak	
288	Budynek inwentarski domu nr 19, 20. lata XX w., murowany	brak	
289	Dom Nr 23, 20. lata XX w., murowany	brak	
290	Dom Nr 31, 20. lata XX w., murowany	brak	
pl. Kosmowskiego:			
291	Kamienica Nr 1, 1906 r., murowana	brak	
292	Apteka, ob. Budynek mieszkalny, pl. Kosmowskiego 2/2a, 4. ćw. XVIII w., murowana	jest	
293	Kamienica Nr 4, 1885 r., murowana	brak	
	Zespół Alumnatu, lata 1773 - 1775, ul. Kosmowskiego 3		
294	Alumnat z kaplicą, ob. Plebania i sale katechetyczne, lata 1773-1775	jest	A/444 z 6.07.1960 r.
295	Gimnazjum, ob.. Liceum Ogólnokształcące im. Michała Kościuszy Kosmowskiego, pl. Kosmowskiego 5, 3. ćw. XIX w., murowane	brak	
	ZESPÓŁ KOŚCIOŁA KLASZTORNEGO KANONIKÓW REGULARNYCH, OB. PARAFIALNEGO RZYMSKOKATOLICKIEGO PW. WNIEBOWZIĘCIA NMP, pl. Kosmowskiego 8:	jest	
296	a) kościół, ob. Parafia p.w. Wniebowzięcia NMP	jest	A/443 z 6.07.1960 r.
297	b) pałacyk opacki, ob. plebania, 1722–1761, przebud. ok. poł. XIX w., murowany	jest	
298	c) dzwonnica, 2. poł. XVIII w., murowana	jest	
299	d) kostnica	jest	
ul. Kościuszki:			
300	Dom Nr 2, pocz. XX w., murowany	brak	
301	Dom Nr 4, k. XIX w., murowany	jest	
302	Kamienica Nr 6, pocz. XX w., murowana	brak	
303	Dom Nr 7, 1937 r., murowany	brak	
304	Mleczarnia Nr 8, 1905 r.	brak	
305	Kamienica Nr 9, ok. 1903 r., murowana	brak	
306	Kamienica Nr 11, k. XIX w., murowana	brak	
307	Mleczarnia Nr 12, 1901 r.	jest	
308	Dom Nr 14, 1908 r., murowany	brak	
309	Kamienica Nr 19, 1. ćw. XX w., murowana	brak	
310	Dom Nr 21, pocz. XX w., murowany,	jest	
311	Dom Nr 24, ok. poł. XIX w., murowany,	jest	
312	Dom Nr 25, ok. poł. XIX w., murowany,	brak	
313	Dom Nr 28, ok. poł. XIX w., murowany,	brak	
314	Dom Nr 31, 2. poł. XIX w., murowany,	brak	
315	Dom Nr 34, ok. poł. XIX w., murowany,	brak	
316	Dom Nr 46, pocz. XX w., murowany;	brak	
ul. 1 Maja:			
317	Kamienica Nr 1, ob. Urząd Miejski, k. XIX w., murowana	brak	
318	Dom Nr 2, k. XIX w., murowany	brak	
319	Budynek gospodarczy domu nr 2 [1], k. XIX w., murowany	brak	
320	Budynek gospodarczy domu nr 2 [2], k. XIX w., murowany	brak	
321	Kamienica Nr 3, ok. 1875 r., murowana	jest	
322	Dom Nr 7, poł. XIX w., murowany	brak	
323	Dom Nr 9, poł. XIX w., murowany	brak	
324	Szkoła, ob. Szkoła Podstawowa nr 2, ul. 1 Maja 11, ok. 1900 r., murowana	brak	
ul. Mickiewicza:			
325	Kamienica Nr 1, 1. poł. XIX w., murowana	brak	

326	Kamienica Nr 3, 1. ćw. XX w., murowany	brak	
327	Kamienica Nr 4, 1911 r., murowana	brak	
328	Dom Nr 5, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
329	Pocztka, ul. Mickiewicza 6, ok. 1890–1900, murowana	brak	
330	Dom Nr 7, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
331	Dom Nr 8, 1. poł. XIX w., murowana	brak	
332	Dom Nr 9, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
333	Dom Nr 10, ok. 1850–1860, murowany	brak	
334	Dom Nr 11, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
335	Kamienica Nr 12, ok. 1850 r., murowana	brak	
336	Dom Nr 13, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
337	Kamienica Nr 15, ok. 1870 r., murowana	brak	
338	Kamienica Nr 16, pocz. XX w., murowana	brak	
339	Kamienica Nr 17, 2. poł. XIX w., murowana	brak	
340	Kamienica Nr 19, 2. poł. XIX w., murowany	brak	
341	Dom Nr 22, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
342	Dom Nr 25, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
343	Dom Nr 26, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
344	Kamienica Nr 27, pocz. XX w., murowana	brak	
345	Kamienica Nr 29/29a, 1938 r.	brak	
346	Kamienica Nr 31, koniec XIX w.	brak	
	ZESPÓŁ SZPITALA ŚW. ŁAZARZA, ul. Mickiewicza 28, 30, 32 (szpital z kaplicą, oficyna I, oficyna II, cmentarz przyszpitalny)	jest	
347	a) szpital z kaplicą pw. Św. Łazarza	jest	A/445 z 6.07.1960 r.
348	b) ogród przyszpitalny, ul. Mickiewicza 32, 1787–1791	brak	
349	c) cmentarz przyszpitalny, ul. Mickiewicza 32, 1787–1791	brak	
350	d) oficyna nr 1, ul. Mickiewicza 28	jest	A/445 z 6.07.1960 r.
351	e) oficyna nr 2, ul. Mickiewicza 32	jest	A/445 z 6.07.1960 r.
352	Sąd Grodzki, ob. Zespół Szkół Zawodowych im. Hipolita Cegielskiego, ul. Mickiewicza 33, 1. ćw. XX w., murowany	jest	
	ul. Orchowska:		
353	Cmentarz ewangelicki, 1. poł. XIX w.	brak	
354	Brama cmentarza, 1. poł. XIX w., murowana,	brak	
355	Cmentarz Żydowski, kirkut, ul. Orchowska, XIX w.	jest	
356	Kamienica Nr 1, 1. ćw. XX w., murowana	brak	
357	Kamienica Nr 3, pocz. XX w., murowana	brak	
358	Stodoła, ul. Orchowska 6, k. XIX w.	brak	
359	Oficyna ryglowo-drewniana, ul. Orchowska 6, k. XIX w.	brak	
360	Rządcówka nr 8/10, ok. 1880–1890, murowana	brak	
361	Dom Nr 7, 20. lata XX w., murowany	brak	
362	Wieża ciśnień, ul. Orchowska 18, 1906-1908	jest	893/Wlkp/A z 14.04.1994 r.
	ul. 22 Stycznia:		
363	Dom Nr 4, 20–30. lata XX w., murowany	brak	
364	Dom Nr 6, pocz. XX w., murowany,	brak	
365	Dom Nr 8, 1938 r., murowany,	brak	
	ul. Przemysłowa:		
	ZESPÓŁ KROCHMALNI, ul. Przemysłowa 4:	jest	
366	a) brama wjazdowa, portiernia i garaże, 1879–1944, murowane	brak	
367	b) budynek administracyjny [1], 1879–1944, murowany	jest	
368	c) stacja tarcia i suszarnia skrobi, 1879–1944, murowana	brak	
369	d) suszarnia mączki, 1879–1944, murowana	brak	
370	e) budynek działu rafinacji, 1879–1944, murowany	brak	
371	f) budynek produkcyjno-magazynowy z kominem, 1879–1944, murowana	brak	
372	g) komin, 1879-1944 r.	brak	
373	h) filtrownia wody przemysłowej, 1879–1944, murowana	brak	
374	i) budynek magazynowo-warsztatowy, 1879–1944, murowany	brak	
375	j) magazyn tłuszczów i topielnia, 1879–1944, murowany	brak	
376	k) remiza strażacka, kotłownia i komin, 1879–1944, murowane	jest	
377	l) budynek mieszkalny pracowników krochmalni, 1879-1944	brak	
	ul. Szymańskiego:		
	ZESPÓŁ BROWARU, ul. Szymańskiego 3 i 6:	jest	60/Wlkp/A z 28.06.2001 r.
378	a) kotłownia i warzelnia piwa z magazynem wody, k. XVIII w., murowany	jest	60/Wlkp/A z 28.06.2001 r.

379	b) lodownia, k. XIX w., murowana	jest	60/WIkp/A z 28.06.2001 r.
380	c) park, k. XIX w.	jest	60/WIkp/A z 28.06.2001 r.
381	d) myjnia beczek, k. XIX w.	jest	
382	e) warsztat stolarski i magazyn beczek, k. XIX w.	jest	
383	f) część mieszkalna	jest	60/WIkp/A z 28.06.2001 r.
384	Willa Nr 1, 20–30. lata XX w., murowana	brak	
385	Willa Nr 4, później Szkoła Hitlerjugend, 20–30. lata XX w., murowana	brak	
386	Willa Nr 12, 20–30. lata XX w., murowana	brak	
387	Willa Nr 18, 1. ćw. XX w., murowana	brak	
388	Willa nr 24, 1. ćw. XX w., murowana	brak	
	ul. Toruńska:		
389	Kamienica Nr 2, k. XIX w., murowana,	brak	
390	Kamienica Nr 4, k. XIX w., murowana,	brak	
391	Dom Nr 8, poł. XIX w., murowany,	brak	
392	Dom Nr 14, 1938 r., murowany,	brak	
393	Dom Nr 16, pocz. XX w., murowany,	brak	
	ul. Tumska:		
394	Dom Nr 2, pocz. XIX w., murowany	brak	
395	Gazownia, ob. Ochotnicza Straż Pożarna, ul. Tumska 4, ok. 1910 r., murowana	brak	
	ul. Wiosny Ludów:		
396	Cmentarz parafialny rzymskokatolicki, 1784 r.	brak	
397	Kaplica grobowa Dobskich i Dołęga Kozierowskich, pocz. XX w., murowana	brak	
398	Brama i ogrodzenie, k. XIX w. murowane	brak	
399	Dom Nr 2, pocz. XX w., murowany	brak	
400	Kamienica Nr 3, pocz. XX w., murowano-ryglowa	brak	
	ul. Wieklińskiego:		
401	Willa Nr 11, 30. lata. XX w., murowana	brak	
	ul. Wodna:		
402	Szkoła Żydowska, ob. dom, ul. Wodna 1, poł. XIX w., murowana	brak	
	pl. Św. Wojciecha:		
403	Kamienica Nr 1, 1890–1900, murowana	brak	
404	Dom Nr 2, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
405	Dom Nr 3, 1. poł. XIX w., murowany	brak	
406	Dom Nr 4, ok. 1830–1840 r., murowany	brak	
407	Kamienica Nr 9, 1907 r., murowana	brak	
408	Dom Nr 11, 1873 r., murowany	brak	
409	Kamienica Nr 13, ok. 1880–1890, murowana	brak	
410	Kamienica Nr 14, ok. 1880–1890, murowana	brak	
411	Pastorówka, ob. przedszkole Nr 1, pl. Św. Wojciecha 15, 1913 r. murowana	brak	
412	Dom Nr 16, ok. 1830–1840, murowany	brak	
413	Dom Nr 17, ok. 1870 r., murowany	jest	
414	Dom Nr 22, pocz. XX w., murowany	brak	
	ul. Wszyńskiego:		
415	Dom Nr 1/1 a, k. XIX w., murowany;	brak	
	ul. Żółwia:		
416	Dom Nr 1, 1. ćw. XIX w., murowany,	brak	
417	Dom Nr 3, 1. ćw. XIX w., murowany;	brak	